

MÄLARDALENS HÖGSKOLA

Institutionen för Samhälls- och
Beteendevetenskap

Klassmorfar

En studie om hur klassmorfäder kan stödja en positiv förändring i grundskolan.

Mirja Wiik

Uppsats i Pedagogik C
Vårterminen 2006

Handledare: Bosse Jonsson
Examinator: Marja-Terttu Tryggvason

Abstract

Mirja Wiik

Klassmorfar - En studie om hur klassmorfäder kan stödja en positiv förändring i grundskolan.

År 2004/2006

Antal sidor: 30

Studien handlar om ett klassmorfarprojekt, som syftar till att förändra elevernas förutsättningar att må bra och lyckas med skolarbetet. Undersökningen gjordes för att lyfta fram hur klassmorfarverksamheten i praktiken kan leda till den önskade förändringen för eleverna.

Min valda metod har karaktär av aktionsforskning. Med denna ansats som grund har jag tillsammans med personer som arbetar i klassmorfarprojektet genomfört en deltagarorienterad forskning av hur klassmorfar bemöter elever och lärare respektive själv blir bemött.

Resultatet visar att klassmorfar har en oklar roll genom att det inte klargjorts i vilken mån han får delta i ren undervisning. En del av de lärare som han avses stödja ser honom som en hjälp i undervisningen medan andra känner sig hotade i sin yrkesroll. Eleverna uppfattar genomgående klassmorfar som en sympatisk ”hygglig prick”. Som ett särskilt viktigt delresultat bör nämnas att den metod för observation som användes, klart visade att även elever på mellanstadiet kan skilja på sänkningar och lyft i bemötandet människor emellan. Resultatet indikerar också att den viktigaste förändringsåtgärden är att synliggöra de mänskliga värdena i skolan och skapa rutiner för mindre sänkningar och mer lyft.

Nyckelord: Klassmorfar, förändringsarbete, deltagarorienterad forskning, deltagande observation, empowerment, salutogenes, sänkningar och lyft.

Förord

Processen att skriva en C-uppsats har varit mycket utvecklande men också ganska krävande. Som människa har jag vuxit i insikter om sådant jag inte har haft en aning om innan denna process tog sin början. Alla som arbetat med forskning vet hur det kan vara och vad man går igenom. Familj och vänner blir lidande och man lever i sin egen lilla värld med undersökningen som enda kamrat. Jag står i tacksamhetsskuld till mina nära och kära som orkat stödja mig under denna tid. Ett tack också till Bosse Jonsson som gett mig anledning att verkligen gå till botten med den metodologiska grunden för undersökningen.

Ett speciellt tack vill jag rikta till alla de underbara elever som på ett ärligt sätt gett sin syn på sin vardag. Utan er hade denna undersökning inte blivit av. Jag vill också rikta detta tack till er alla inom Klassmorfarprojektet och projektgruppen för de bidrag som ni samlat ihop för att denna undersökning skulle kunna slutföras. Klassmorfarföreningens representanter har också hela tiden uppmuntrat mitt arbete så att jag känt att det jag gjort verkligen har en mening.

Eskilstuna våren 2006

Mirja Wiik

Innehåll

Förord.....	3
1 Inledning.....	6
1.1 Projektet Klassmorfar i skolan	7
1.2 Min förförståelse	7
1.3 Mina utgångspunkter för undersökningen.....	7
1.4 Syfte	8
1.5 Forskningsfrågor	8
1.6 Avgränsningar	8
2 Teoretisk referensram.....	9
2.1 Begreppsdefinitioner	9
2.2 Tidigare forskning i ämnet och teoretisk utgångspunkt.....	9
3 Metod	14
3.1 Ansats.....	14
3.2 Val av perspektiv och metodval	16
3.3 Forskningsprocessen	17
3.3.1 Urval och struktur för observationer	19
3.3.2 Deltagarorienterad forskning.....	20
3.3.3 Övriga observationskällor	21
3.4 Databearbetning och analysmetoder	21
3.5 Tillförlitlighet och användbarhet.....	22
3.6 Etiska ställningstaganden	23
4 Resultat.....	24
4.1 Observationerna	24
4.1.1 Observationer av klassmorfädernas funktion.....	24
4.1.2 Observationer av hur lärare upplever klassmorfars arbete.....	25
4.1.3 Observationer av hur elever upplever klassmorfars arbete	25
4.1.4 Konsekvenser i form av nya möjligheter genom klassmorfars verksamhet.....	26
4.2 Övriga iakttagelser	27
4.2.1 Klassmorfars övriga upplevelser.....	27
4.2.2 Lärares övriga upplevelser	28
4.2.3 Elevers övriga upplevelser	28
4.2.4 Gruppens övriga upplevelser.....	29
5 Tolkning av resultatet.....	30
5.1 Klassmorfars funktion	30
5.2 Nya möjligheter till omedelbara förändringar.....	30
5.3 Möjliga ytterligare konsekvenser av klassmorfarverksamheten	31
6 Diskussion	32
6.1 Metoddiskussion.....	32
6.2 Diskussion om praktiskt genomförbar förändring	33
6.3 Fortsatt undersökning i förändringssyfte.....	35
6.4 Slutord.....	35
7 Referenser.....	36
Bilagor.....	38
Bilaga 1: "Klassmorfars bekännelser"; mail från Klassmorfarföreningen.....	38
Bilaga 2: Klassmorfar Helges schema	39
Bilaga 3: Observationsschema	40
Bilaga 4: PM inför möte med undersökningsgruppen den XX maj 2004.....	41
Bilaga 5: Brev från klassmorfarföreningen om kommande förändringar	43

Bilaga 6: Skolplan för kommun X 44

1 Inledning

Vi har gått in i en ny tid, som brukar kallas för informationsåldern. Förändringar sker i allt snabbare takt inom en mängd områden. Barnett (1998) menar att vi står inför att världen förändras. Detta genom att organisationer, teknik, ekonomi, roller, och mönster på arbetsmarknaden i ökande takt är i förändring. Det innebär en helt ny komplexitet där vår grundläggande begreppsvärld också utmanas och behöver ändras. Arbete, kommunikation, identitet, kunskap och själva meningen med livet, alla dessa grundläggande begrepp är inte längre tydliga i en värld som förändras. Nya krav ställs både på individer och på organisationer.

Det går inte längre att agera på ett sätt som varit brukligt och som fungerat bra tidigare. Förändringen är ett faktum men har också en baksida, där lärande ses som en viktig faktor och utväg. Illeris (2001) citerar Kolb som menar att alla våra tekniska framsteg även innebär risker där den mörkaste avigsidan hotar hela den mänskliga existensen. Vi kan dock inte gå tillbaka, då processen har sin egen styrfart, menar han. Vi kan bara gå framåt och vi har satt vår tillit till lärande och lärande kommer att ta oss igenom. Men denna läroprocess måste ha ett innehåll av mänskliga erfarenheter som delas och förmedlas i dialogen med andra.

Familjebilden har även den förändrats med följderna att barns kontakt med vuxna har blivit allt mindre. Bägge föräldrarna arbetar och det har blivit mycket mer vanligt med splittring av familjer. Barn som växer upp utan en manlig förebild blir fler och fler. De ensamstående föräldrarna har ofta varken tid eller kraft att ta hand om barnen på ett tillfredsställande sätt. Barn som inte har en vuxen förebild att tillgå är i högre grad utsatta i dagens samhälle (Boström 2003b).

Skolan med sina kunskapsinriktade lärare kan inte tillgodose behovet av en vuxen relation till de barn som mest behöver det (Juul & Jensen 2003). Det är här som klassmorfar kommer in i bilden. Klassmorfar är den äldre vuxne, som har tid att bara vara vuxen i skolan och möta de behov som barnen så väl behöver få tillgodosedda. Lärarna kan nu med stöd av klassmorfar i stället ägna sig åt att undervisa och göra det de är specialutbildade för.

Mina egna erfarenheter som förälder ger mig blandade känslor av skolan. En orsak är att jag kunnat se att eleverna inte behandlas med den hänsyn och respekt som de har rätt att kräva. Det gör mig bestört. I följande studie ska jag därför utveckla och analysera mina observationer. Studien handlar om verksamheten i projektet klassmorfar, en verksamhet som har presenterats som ”ett socialt stödprojekt för eleverna i grundskolan” (Klassmorfarföreningen 2004), dvs. något som kan förändra elevernas förutsättningar att må bra och lyckas med skolarbetet.

Studien är upplagd på följande sätt. Efter inledningen som handlar om min förförståelse och referensram redovisas hur jag har löst undersökningens metodologiska problem. Sedan redovisas hur jag har gått tillväga rent praktiskt för att samla in information och till slut vilka slutsatser och resultat som jag har fått fram och vilka förändringar som resultatet gett upphov till då det återförts till deltagarna i studien. Slutligen i diskussionsavsnittet behandlas hur man kan möjliggöra en omedelbar förändring och vilken ytterligare forskning som kan behövas för framtida förändringar. Den preliminära slutrapporten, i form en manusversion av denna uppsats har redovisats till klassmorfarföreningen.

Jag genomförde studien för att lyfta fram hur klassmorfarverksamheten i praktiken kan leda till den önskade förändringen för eleverna. Klassmorfarverksamheten måste i realiteten ha som syfte att förändra skolans inre miljö så att eleverna får ett bättre bemötande och så att de klarar av de mål som är satta för skolarbetet (Ibid).

Min valda metod har karaktär av aktionsforskning därför att det är det mest naturliga då den sökta kunskapen ska användas som underlag för en förändring av en verksamhet. Med denna

ansats som grund har jag tillsammans med en grupp personer som arbetar i klassmorfarprojektet genomfört en deltagarorienterad forskning av hur klassmorfar bemöter elever och lärare respektive själv blir bemött. Den grupp, undersökningsgruppen, som gemensamt utförde undersökningen bestod av klassmorfäder (två st.), lärare (två st.), undersökningsledare (jag) och elever (ca. 25 st.). Observationerna har sedan av mig kompletterats med information från deltagarna samt kommentarer till studiens resultat och konsekvenser.

1.1 Projektet Klassmorfar i skolan

År 1996 startade ett projekt i Nacka av två frivilliga pensionerade män med syfte att flera äldre män skulle finnas i grundskolan. Detta blev början för det som senare skulle utvecklas till föreningen "Klassmorfar för barnen" (Boström 2003a, 2003b).

På klassmorfarföreningens hemsida står det att läsa följande om föreningens syfte:

Klassmorfar för barnen är politiskt och religiöst obundna ideella föreningar i Sverige. Föreningarna är basen för att engagerade, livserfarna vuxna blir stöd och bra förebilder för barnen i grundskolan och i gymnasiet. (Klassmorfarföreningens hemsida; www.klassmorfar.se)

Vidare att ändamålet är att vara en resurs när "Skolans resurser krympte allt mer":

Kuratorer, psykologer och annan elevvårdande personal minskade med över 20 procent. Även lärarkåren drabbades med minskad lärartäthet och ohanterligt stora klasser som följd. I dagens skola är dessutom de manliga lärarna i minoritet. Många barn kommer från splittrade familjer med modern som ensam vårdnadshavare. Barnen saknar ofta en närstående manlig vuxenförebild och trygghetsfaktor. (Ibid.)

Ändamålet med föreningens verksamhet är att fungera som ett stöd för barnen i skolan. Med denna utgångspunkt utvecklades föreningen till sin nuvarande form. Klassmorfäder finns nu som ett permanent inslag i 11 olika län och deras skolor i stora delar av landet.

1.2 Min förförståelse

Idén till att undersöka klassmorfars roll kom dels genom en tidningsartikel om klassmorfar och dels genom en lärare vid Mälardalens högskola. Läraren hade blivit kontaktad av föreningen *Klassmorfar* som undrade om det fanns någon student som var intresserad av att skriva en C-uppsats om deras verksamhet.

Min egen tidigare erfarenhet av ämnet klassmorfar var att jag hade hört talas om det i min dotters skola och redan då tyckte jag att idén var intressant. Någon egentlig kunskap om klassmorfars funktion hade jag inte, men som mor till tre barn hade jag sett hur skolan förändrats och att förändringen inte var till det bättre. Den kommun, jag själv bor i, ansåg att de inte hade råd att bidra med pengar till försök inom klassmorfarprojektet, vilket jag personligen beklagade.

1.3 Mina utgångspunkter för undersökningen

Utgångspunkten för denna studie är att se möjligheter för klassmorfädernas deltagande i skolan och inte att belysa de problem i skolan som skapat ett behov av att öka det sociala kapitalet. Med denna ansats är det möjligt att kanske förändra och/eller bibehålla det som ger möjligheter till en fungerande miljö för barnen i en mer mänsklig skola. Det generella syftet med

undersökningen är alltså mer konkret att bidra med ytterligare kunskap om olika generationers möte i skolmiljön och då främst mäns roll i detta. Speciellt ska undersökningen leda till en beskrivning av vad klassmorfäderna gör och om de, genom sin närvaro i skolan, kan bidra till att "klimatet i skolan" förbättras.

För att få svar på den aktuella frågan var det naturligt att bilda en undersökningsgrupp som med hjälp av deltagarorienterad forskning skulle genomföra studien. I den fortsatta framställningen är det genomgående denna grupp människor som avses med termen "undersökningsgruppen".

1.4 Syfte

Det generella syftet med undersökningen är att bidra med mera kunskap om olika generationers möte i skolmiljön och då främst mäns roll i detta. Speciellt ska undersökningen leda till en beskrivning av vad klassmorfäderna gör samt hur klassmorfäders arbete och närvaro i skolan upplevs av lärare och elever.

Studien syftar även till att utreda förutsättningarna för en bra förändring av villkoren för skolarbetet. Det senare är dock något som måste växa fram ur erfarenheten hos dem som lever och arbetar i skolan. Studien kan förhoppningsvis även stimulera till idéer om hur en förändring kan genomföras i praktiken. Jag hoppas även att studien ska bidra till förbättrade villkor för eleverna i skolan

Självklart måste undersökningen också i praktiken vara inriktad på att utveckla sådan kunskap som klassmorfar själv och de personer som verkar tillsammans med honom kan använda och som ökar deras handlingsberedskap därför att de fått en ny erfarenhet, lärt känna nya sidor och nya möjligheter i arbetet. Ett nyckelbegrepp i denna studie är således den erfarenhetsbaserade kunskapen som klassmorfar har samt hur denna kunskap kan användas för att utveckla elevernas arbetsmiljö.

1.5 Forskningsfrågor

En övergripande fråga för studien kan formuleras på följande sätt: Hur upplevs klassmorfars arbete i skolan av lärare och elever och vad får det för konsekvenser i form av nya möjligheter?

Specifika frågeställningar:

- Vilken funktion har klassmorfäderna?
- Hur upplever lärare klassmorfars arbete/närvaro i skolan?
- Hur upplever elever klassmorfars arbete/närvaro i skolan?
- Vad får klassmorfars närvaro i skolan för konsekvenser i form av nya möjligheter?

1.6 Avgränsningar

Undersökningen har utförts i en kommun i Mellansverige under våren 2004. Studien har omfattat en grundskola som har tillgång till klassmorfäder i sitt dagliga arbete. Den omfattar endast elever i mellanstadiet, alltså elever i år 4-6. Denna avgränsning är gjord därför att det är där de två klassmorfäderna som medverkar i studien jobbar och att det var dessa klasser som visade mest intresse av undersökningen.

2 Teoretisk referensram

I detta avsnitt presenteras de rent teoretiska utgångspunkterna för undersökningen.

2.1 Begreppsdefinitioner

Här följer en sammanställning av de viktigaste facktermerna och speciella teoretiska begreppen som används i uppsatsen.

Empowerment: En metod att få makt över sitt eget liv och att ta och utöva denna makt. Begreppet används i detta sammanhang som ett ord som beskriver processen att skapa strukturer som stöder eleverna då det gäller att *påverka, vara delaktiga och att ta ett eget ansvar*. Det senare uppnås genom att varje elev uppmuntras att utveckla

- tillit till sig själv
- tillit till andra
- känslan att vara värdefull
- förmåga att fullfölja en planerad handling (Starrin 1997)

Salutogenes: Processen att återskapa hälsa (som är det naturliga tillståndet hos alla levande organismer) genom att förstärka *begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet* i det sammanhang där individen lever (Antonovsky 1991).

KASAM: Känsla Av SAMmanhang, en metod för tillämpning av salutogenes genom att betona jagstyrka, social och kulturell stabilitet, socialt stöd, kunskap, coping, intelligens mm. (Antonovsky 1991). KASAM används även som beteckning för ett kontinuum från sjuk till frisk, vilket kan användas för att diagnostisera en individs psykiska hälsa (Hult & Waad 1999).

Sänkningar och lyft: De beteenden som har effekten att sänka eller höja en persons självtillit (Starrin 1997; Aronsson & Karlsson 2001). Se figur1, sidan 11 nedan.

2.2 Tidigare forskning i ämnet och teoretisk utgångspunkt

Tidigare forskning om klassmorfäder i Sverige har utförts av Ann-Kristin Boström vid Institution för internationell pedagogik på Stockholm universitet. Hon har skrivit en doktorsavhandling där hon bland annat studerat klassmorfäder i skolmiljön. Hennes resultat visar att klassmorfäderna ökade det sociala kapitalet i skolorna. Även klassmorfäderna själva visade att de upplevde sitt arbete som positivt och givande (Boström 2003b).

Boström utgick från teorin om det livslånga lärandet som innefattar begreppet *det sociala kapitalet*. Det sociala kapitalet är ett begrepp som har blivit uppmärksammat i västvärlden sedan början på 70-talet. Begreppet används oftast när mellanmänskliga relationer undersöks och så är också fallet i Boströms undersökning av klassmorfäder. Hon använde sig av en modell som Coleman har konstruerat (refererad i Boström 2003a). Denna modell har, enligt Boström, tre olika komponenter som gemensam utgångspunkt:

- Den består av någon form av social struktur
- Den underlättar vissa aspekter av sociala strukturer
- Den underlättar visst agerande från olika aktörer inom strukturen.

Coleman beskriver också, enligt Boström (2003a) att man kan se det sociala kapitalet som tre olika former:

1. Nivå av förtroende.
2. Hur informationen går mellan aktörerna via kanaler.

3. Gemensamma normer och strukturer när man arbetar mot samma mål och gör det tillsammans och osjälviskt.

Boström (2003b) beskriver hur de olika formerna i socialt kapital ingår i hennes undersökning och visar på ett tydligt sätt hur hon har gått tillväga och vad hon använt sig av för modell i sin avhandling om klassmorfar.

Det sociala samspelet mellan de olika aktörerna är ett huvudintresse för den här undersökningen och har varit den viktigaste grunden för analys av observationer och annan information. Den här studien skiljer sig från Boströms undersökning genom att utgå från deltagarnas perspektiv och inte främst det sociala sammanhanget i samhället som ger upphov till normer, förordningar och naturligtvis även den speciella sociala strukturen i skolan¹.

Professorn i medicinsk sociologi Aaron Antonovsky skapade begreppet salutogenes vid sina studier om individers stress och de olika stressfaktorer som påverkar människan. Med sin sociologiska bakgrund intresserade han sig för att förstå hela individen i sitt sammanhang och se hur sammanhanget påverkar hälsa/ohälsa. Antonovsky (1991) avser med sin *salutogenena teori* att människans motståndsresurser i hög grad handlar om *jagstyrka, social och kulturell stabilitet, socialt stöd, kunskap, ”coping”, intelligens och god ekonomi*. Dessa motståndsresurser är de som tillsammans med känsla av sammanhang formar en beständig KASAM (Känsla Av SAMmanhang). Själva KASAM består av delar som *begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet*. Antonovsky uttrycker själv följande om KASAM:

... en global hållning som uttrycker i vilken utsträckning man har en genomgripande och varaktig men dynamisk känsla av tillit till, att de stimuli som härrör från ens inre och yttre värld under livets gång är strukturerade, förutsägbara och begripliga, de resurser som krävs för att man skall kunna möta de krav som dessa stimuli ställer på en finns tillgängliga, och dessa krav är utmaningar, värda investeringar och engagemang (Antonovsky 1991, sid. 41).

Detta betyder, enligt Antonovsky, att när livserfarenheterna ger en stark KASAM så ökar människans möjligheter att hantera stress och man kan med andra ord påverka det fysiologiska systemet så att det leder till ökad hälsa.

KASAM:s roll är viktig inom det sociala arbetet. Den meningslöshet som barn upplever i skolan av att inte få ta del av beslutsfattande beträffande deras egen situation, skapar en känsla av meningslöshet och motverkar syftet att de ska utvecklas till självständiga reflekterande människor. Det är vanligt att man i debatten hänvisar till just detta resonemang, enligt Antonovsky, och menar att man måste låta barn vara delaktiga i beslutsfattandet om sin egen uppfostran och skolgång för att de ska en så god start som möjligt i livet.

Bland KASAM-baserade försök att förbättra situationen i skolan märks projektet Attraktiv Skola i Storuman, beskrivet av Liljegren (2001). Syftet med försöket är att tillämpa ett salutogent arbetssätt.

Här sätts elevens önskemål och behov i centrum. Det är det som eleven redan vill som ska utvecklas vidare så att det även kan uttryckas på mer än ett språk. Sättet att testa om eleven nått ett sådant mål förutsätter elevens aktiva deltagande, som medarbetare. (Ibid. sid. 1f)

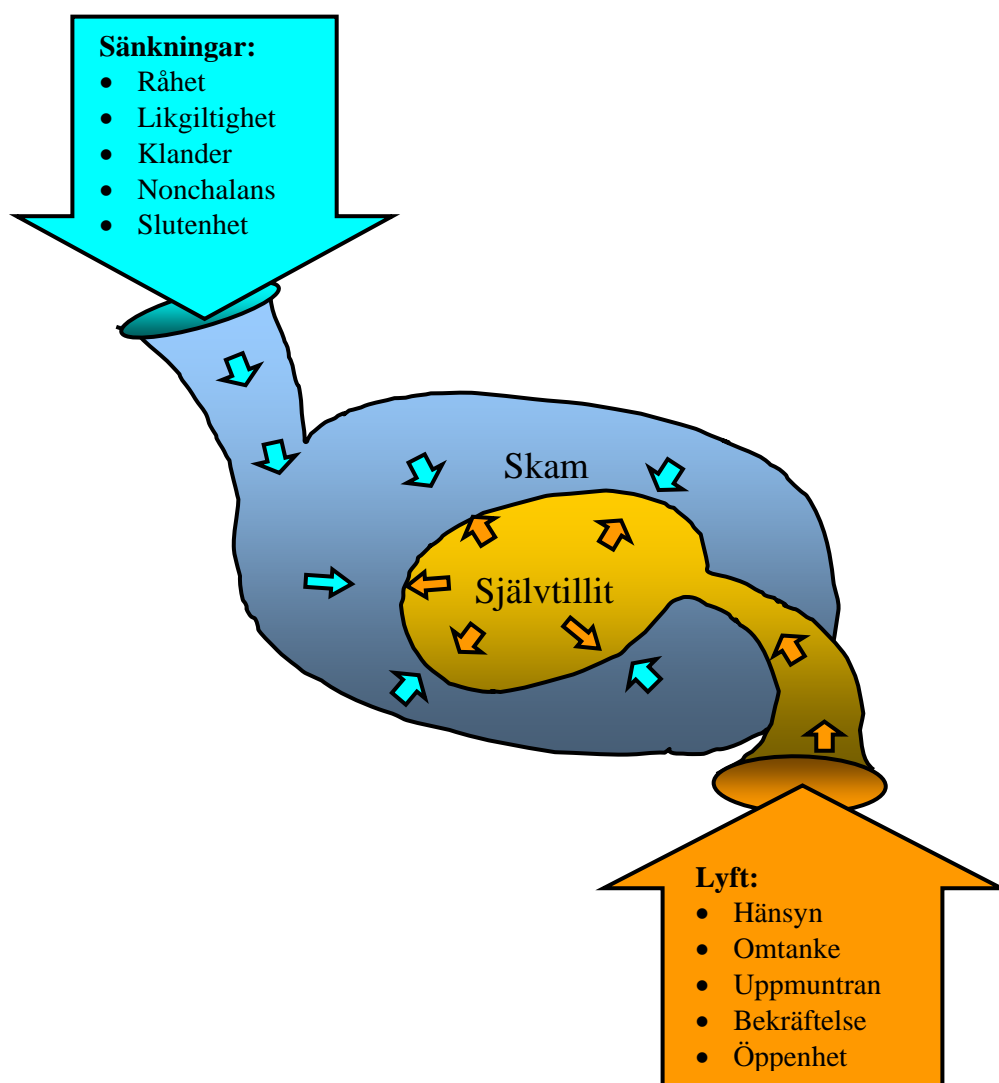
Ett annat exempel på en verksamhet som har utgångspunkt i bland annat KASAM och *empowerment* är ett pilotprojekt vid gymnasieskolans Individuella program, vars arbetsmetoder och

¹ Boströms utgångspunkt förutsätter en slags konsensus om det sociala sammanhanget, som inte alls behöver delas av dem som deltar i studien. Min utgångspunkt som utgår från deltagarnas egna perspektiv och upplevelser undviker denna möjliga felkälla och ger samtidigt en pålitligare bild av det sociala sammanhanget.

resultat finns beskrivet av Hagström, Redemo & Larsson (2001) i skriften *När självkänslan växer...* . Exempelvis sägs att:

I vissa skolor trivs elever bättre, de mår bättre, de lär sig mera och de lyckas bättre i sin anpassning både till skolan och till samhället i stort. Den grundläggande frågan måste då vara: Vad kännetecknar dessa skolor? Om det inte är resurser och inte heller den sociala sammansättningen av elever som skiljer skolorna åt, vad är det då? Forskningen tyder på att det handlar om djupt liggande värderingar hos skolledning och lärarkår, normer som kommer till uttryck i nära relationer mellan lärare och elever och genom tydliga och för eleverna förutsägbara handlingar. (Ibid. sid. 25)

Författarna menar att de som arbetar tillsammans i en skola måste utforma det "klimat" och formulera den värdegrund som just de behöver. Bara de som själva berörs kan veta vad som är viktigt för att skapa delaktighet, ömsesidig respekt och tillit (Ibid.).

Figur 1. Skammens mekanismer (Egen tolkning av framställningen i Bengt Starrins kapitel: Skammen, självet och den sociala underordningen i antologin *Tillitens ansikten* (Aronsson & Karlsson (Red.) 2001)).

Bilden ovan är min sammanfattande tolkning av Bengt Starrins resonemang kring skammens mekanismer. Den avser åskådliggöra principerna för hur skam och självtillit står i ett slags ömsesidigt förhållande till varandra. Starrin förklarar på ett mycket övertygande sätt sambanden mellan brister i personligt stöd/bekräftelse och skamkänslor/uppgivenhet. Starrin använder även begreppet *empowerment* som ett medel att frigöra möjligheter i stället för problem för ungdomarna (Starrin 1997).

Om en individ utsätts för sänkningar orsakar det skamkänslor hos honom/henne. Då känslan av skam ökar "pressas" individens självtillit ihop och resulterar i ytterligare upplevelse av skam. Om individen i stället möts av ett positivt bekräftande, dvs. ett lyft, från en "äkta" medmänniska, så växer självtilliten på skamkänslornas bekostnad så att individen upplever att han/hon växer som människa. En av de viktigaste slutsatserna är att positiva förebilder alltid har en gynnsam inverkan på den egna självkänslan om eleverna tillåts delaktighet och eget ansvar för ett liknande eget handlingsätt (Ibid.).

En författare som är internationellt erkänd då det gäller hur man praktiskt tillämpar empatiskt deltagande är Martin Buber, mest känd som religionsfilosof och humanistisk psykolog. Han utmärkte sig dock även som människa genom att argumentera för dialog och försoning i mellanöstern-konflikten och var själv som ett levande exempel genom att välja att bosätta sig i arabiska delen av Jerusalem (Schmidt 2000).

Bubers mest kända skrift är boken *Jag och Du* (1962), där han tydligt beskriver hur man måste göra för att förstå ett fenomenets innersta väsen genom ett "möte", ett slags deltagande som innefattar att man "går in i den verklighet som man studerar". Resultatet av detta möte går inte att förutsäga. Att i förväg försöka strukturera sina förväntade upplevelser vore att göra våld på det fenomen man är intresserad av och "döda" dess innersta väsen. Dessutom riskerar man med detta förhållningssätt att själv reduceras som människa och delvis förlora sin förmåga till känslomässigt engagemang och empati (Ibid.).

Om förhållandet mellan den sanne uppfostraren i förhållande till sin lärjunge säger Buber:

... han måste lära känna honom inte blott som en summa av egenskaper, strävanden och hämningar; han måste komma underfund med honom som en helhet och bejaka honom i denna hans helhet. Men det förmår han endast, om han ständigt möter honom som sin motpart i en bipolar situation. (Ibid sid. 124)

Det betyder, överfört till den svenska skolans värld, att den vuxne måste möta eleverna som medmänniskor och med samma aktning och respekt som de själva vill bli bemötta (Ibid.).

Om man lyckas möta den andre med utgångspunkt i den äkta empatiska förståelsen av hur den andre känner och tänker, så är det exempel på ett "JAG-DU-förhållande", ett levande möte där båda parter växer i självtillit. Motsatsen innebär ett "JAG-DET-möte" där den andra människan behandlas som ett rent objekt, ett "ting" och där även JAG i det fallet blir reducerad till en "DET-människa", dvs. ett objekt (Ibid.).

Juul och Jensen (2003) i sin tur påpekar att vuxen-barnrelationen alltid är asymmetrisk och detta ger då problem med att överföra erfarenheter. Risken är att både kvaliteten i processen och resultatet blir sämre om inte barnen har tillräckligt med ansvar för relationen (Ibid.).

Man skulle kunna vänta sig att det fanns forskningsresultat som tydligt bekräftar sambandet mellan erfarenhet och kompetens då det gäller att förmedla kunskaper. Väldigt litet tycks dock finnas direkt tillgängligt i form av redovisad forskning på området livserfarenhet och konsekvenser av att man har sådan erfarenhet. Då det gäller skolans värld har jag inte påträffat någonting alls. Samtidigt finns det entydiga rapporter om att skolan i mycket hög grad har misslyckats på senare år, ty eleverna visar i ökande grad tecken på otillfredsställande studiere-

sultat². Det senare har tolkats som en följd av att eleverna känner uppgivenhet och leda i studiesituationen (SOU 1997:116). Man kunde vänta sig att nämnda konstaterade misslyckande hade gett upphov till en rad projekt med syfte att förebygga att elever hamnar i en situation där de riskerar att misslyckas. Av allt att döma har detta dock inte skett, ty det har inte lyckats att hitta en enda referens med detta som tema.

Med hänsyn till de nämnda utredningsresultaten, finns det alltså goda skäl att iaktta en kritisk hållning även till hur de inblandade personerna använder klassmorfar som en möjlig resurs för eleverna. Speciellt gäller det att vara vaksam på om de inblandade ibland tar för givet att idén med klassmorfar är bra. Paulo Freire (1972) anger mycket klart att förutsättningen för att elevens inflytande ska komma till uttryck är att läraren tillsammans med eleverna skapar förutsättningar för att utveckla kunskapen. Enbart det faktum att klassmorfar finns som en möjlig resurs medför ju inte automatiskt att det även har blivit ett bättre klimat för lärande och utveckling av skolmiljön.

² Skolverkets statistiska redovisning; löpande uppdaterad information på Skolverkets hemsida [www.skolverket.se].

3 Metod

3.1 Ansats

Först och främst måste sägas att studien har en rent mänsklig utgångspunkt, vilket innebär antagandet att den förståelse vi kan nå (av en person eller en text etc.) kommer ur vår upplevelse just då, i mötet men en annan person eller då vi lever oss in i en annan persons berättelse.

Om vi går en väg och möter en människa, som kom emot oss och också gick en väg, känner vi bara vårt vägstycke och inte hennes; hennes upplever vi bara i mötet.

Av det fullkomliga relationsförloppet känner vi i det upplevdas mening vår vandring, vårt vägstycke. Det andras vederfares oss endast, vi känner det inte. Det vederfares oss i mötet. Men vi förhäver oss i förhållande därtill, när vi talar där-om såsom om något bortom mötet. (Buber 1962, sid. 76)

Citatet av Buber är ett exempel på vad som menas med hermeneutisk förståelse och i ett humanistiskt och fenomenologiskt perspektiv är det den förståelse som är möjlig. Att kunna veta om något är sant, är med den utgångspunkten möjligt bara i det närvarande och självupplevda. Samtidigt är det en utgångspunkt som ger möjlighet att verkligen förstå vilka känslor, tankar och handlingar som människor reagerar med då vi tillåter oss den typen av inlevelse.

Många vetenskapliga studier har en helt motsatt utgångspunkt i en naturvetenskapligt-positivistisk verklighetsuppfattning. Kunskapssynen är i det fallet helt oförenlig med den humanistiskt-fenomenologiska. I positivistisk mening är något sant endast om det är verifierbart genom upprepade kontrollerade experiment som ger samma resultat varje gång de upprepas. Människor reduceras med detta synsätt till rena kvantifierbara objekt som kan definieras som en summa av fysiska egenskaper (Hartman 1998).

Den positivistiska kunskapssynen blir svår att använda om den aktuella forskningen syftar till att stödja en förändringsprocess för en grupp människor. Gruppen har då ett gemensamt intresse av att förändringen ska bli så bra som möjligt ur just deras synvinkel. Här blir intresset av att bibehålla engagemanget och övertygelsen i gruppen ett särskilt motiv för kunskapssökandet, vilket måste beaktas vid det praktiska genomförandet av studien.

Ett sätt att genomföra det är genom s.k. deltagarorienterad forskning³, vilket med den nämnda inriktningen ofta kallas aktionsforskning. Det innebär konkret att den aktuella gruppen människor själva gör de observationer och den dokumentation som ur deras synvinkel är nödvändig. De tar gärna hjälp av en mer erfaren forskare då det gäller rent observationstekniska frågor samt sammanställning och tolkning av informationen, men det är gruppen som kollektivt delar själva forskningsansvaret (Lundberg & Starrin 2001).

Först måste upprepas att undersökningen utgår från ett humanistiskt perspektiv med i första hand kvalitativa bedömningar som mätverktyg. Det valda perspektivet står i strid med den positivistiska forskningstraditionen som tar avstånd från alla metoder med inslag av subjektiva överväganden, känslomässig inlevelse och deltagande observation av icke upprepbara processer.

³ Lundberg & Starrin (2001) använder termen *participatory research* i sin framställning. Rent allmänt motsvarar detta svenskans *deltagarorienterad forskning*. Då det gäller mer specifika metoder för datainsamling torde dock benämningen *deltagande observation* vara tydligare.

I den positivistiska traditionen räknas bara det kvantitativt verifierbara som sann kunskap, vilket har som konsekvens att man med denna inriktning ofta måste avstå från studier av hur människor upplever sin situation och hur det påverkar deras möjligheter att personligen växa och utvecklas i samspel med andra. Det positivistiska perspektivet har i hög grad präglat undervisning och styrningen av ideologin i skolan i Sverige. Genom att den svenska debatten om vad som är godtagbar kunskap har haft en sådan slagsida i den naturvetenskapligt positivistiska riktningen är det ibland fortfarande extra svårt att undersöka de frågeställningar som kräver rent mänskliga, kvalitativa utgångspunkter (Liljequist 1999, sid. 38f).

I ett humanistiskt perspektiv är kvaliteten då vi analyserar ett fenomen ett mått på den mening vi tillskriver insikten om vad vi observerar medan kvantiteten bara är en komponent i språket och något som tillhör en helt annan logisk nivå. Kvantitet och kvalitet tillhör med detta perspektiv inte ens samma logiska dimension. Vad det handlar om med det valda perspektivet är att förstå och kommunicera vår insikt om vad som händer i förändringsprocessen på ett meningsfullt sätt (Suppe 1989).

Ett generellt krav som ställs på en kvalitativ metod av denna typ är att den ska ta tillvara den mening som olika berörda människor tillskriver ett fenomen. Detta gäller även om vetenskapligheten i rent kvantitativ mening äventyras. Djupet av upplevd mening i den erhållna kvalitativa kunskapen är det som driver oss att tänka, känna och handla och således själva kärnan i en forskningsansats som syftar till förändring av mänskliga villkor (Kvale 1997, sid. 54f).

Det valda perspektivet blir en lyckad utgångspunkt bara om man håller sig inom de metodologiska ramar som hör ihop med detta perspektiv. Det innebär att observationerna i första hand måste inriktas på den verklighet som upplevs av de människor som berörs av det fenomen som vi studerar. Då denna verklighet redan i inledningsskedet tycktes vara genomsyrad av en blandning av upplevd vanmakt och inövad byråkratisk slentrian, blev det helt naturligt att inrikta studien på att ge underlag för förändring av de inblandade människornas situation. Lika naturligt blir det att välja en metod med största möjliga deltagande från de berörda sidan. Mot denna bakgrund valdes deltagarorienterad forskning med inslag av aktionsforskning som huvudverktyg för undersökningen (Lundberg & Starrin 2001).

Under planeringsarbetets gång har frågan om hur man i praktiken genomför den deltagarorienterade forskningen kommit att bli viktig. Det visar sig då att finns en stor mängd litteratur om hur man gör observationer men ganska sparsamt beträffande hur man praktiskt utför själva deltagandet, utan vilket den riskerar att bli en helt meningslös övning.

Med Brymans (2002) sätt att beskriva deltagande observation så skulle detta motsvara att "observatören" reducerats till att enbart vara deltagare och därmed inte skulle kunna vara helt objektiv i sitt engagemang. Detta synsätt strider delvis mot förutsättningarna för den här studien eftersom den söker efter just det engagemang som kan leda till positiva förändringar. Det är självklart att objektiviteten, i klassisk vetenskaplig mening, måste offras med det använda sättet att observera. Å andra sidan ger det möjlighet att få en typ av information som eljest skulle vara dold för utredaren.

Den risk som uppstår vid ett starkt engagemang antyds av Gans (citerad av Bryman 2002) vara av ondo. Men om valet står mellan att i sann etnologisk anda "objektifiera" deltagarnas handlingar kontra att genom egen erfarenhet uppleva samma deltagande, blir valet i detta fall självklart det verkliga deltagandet på deltagarnas egna villkor (Hartman 1998).

Ett sätt att bevara möjligheten till kritisk granskning är att jämföra observationerna av klassmorfar med andra gränsöverskridande projekt inom skolans värld och försöka bedöma om deltagarnas iakttagelser verkligen är sakligt grundade eller bara ett slags önsketänkande. Det

är verkligheten som vi i första hand studerar, inte teorin. Om det ändå visar sig att våra iakttagelser ger stöd åt någon teori så är detta också intressant förstås.

3.2 Val av perspektiv och metodval

Den kvalitativa undersökningsmetoden i fenomenologisk mening passade bäst då det gällde att få insikt i den värld som klassmorfäderna befinner sig i. Ty en undersökning av detta slag är främst en lärandeprocess. Det intressanta var min och gruppens subjektiva upplevelse av det som händer och sker, vilket jag som kommer utifrån, kanske hade större möjlighet att se än de som är inne i verksamheten och därför blivit hemmablinda. Den fenomenologiska utgångspunkten är att den subjektiva upplevelsen är det intressanta eftersom detta är det fenomen som är verkligt för de berörda människorna. Innebörden i det som händer kan med detta synsätt endast nås genom att tolka de upplevelser som deltagarna i ett mänskligt skeende själva rapporterar (Patel & Tebelius 1987, sid. 32f, Kvale 1997, sid. 54f).

Tolkning och analys blir inte alls problematiskt om man undviker att göra en kvantitativ analys och främst frågar sig: *Vad innebär detta?* Givetvis är en kvantitativ undersökning fullt möjlig även inom ramen för en aktionsforskningsansats (Lundberg & Starrin 2001) men i den här aktuella undersökningen tillför den metoden inget av värde.

Med en sådan metodologisk ansats kan man få invändningar av typen: *Men hur får du din subjektiva upplevelse att bli vetenskaplig?* Frågan kan givetvis inte besvaras generellt eftersom fenomenologiska ansatser överhuvudtaget inte anses som vetenskapliga av den positivistiskt inriktade forskningen. För dem som ska använda resultatet av studien till att förändra sin egen situation dyker frågan inte ens upp. För dem är kriteriet på vetenskaplighet att den erhållna kunskapen går att använda praktiskt, dvs. att den har ett slags bruksvärde eller det som i vetenskapliga sammanhang kallas pragmatisk validitet (Kvale 1997).

Den här studien har det uttalade syftet att ge underlag för ett fortlöpande förändringsarbete inom en grupp människor som arbetar tillsammans i en skola. Ett naturligt sätt att nå dessa människors erfarenheter är att arrangera studien som en deltagarorienterad forskning. Därmed antas den större erfarenheten och sakkunskapen hos deltagarna vara minst lika viktig som den vetenskapliga skolningen hos den traditionella forskaren⁴. Forskaren får då mer rollen att sammanställa och tolka informationen från gruppen. Därmed kan man i en helt annan utsträckning lita på att deltagarnas rapporterade upplevelser verkligen är äkta och duger som underlag för forskarens och den övriga undersökningsgruppens slutsatser (Lundberg & Starrin 2001).

Alla de som arbetade i den aktuella skolan tillsammans med klassmorfar inbjöds att delta i studien. De som visade intresse blev deltagare och bidrog efter förmåga till att insamla den information som bedömdes nödvändig av mig och den övriga gruppen. Inga särskilda instruktioner behövdes vid insamlingen av informationen eftersom det inte var aktuellt med någon standardisering eller kvantitativ normering av resultatet utom att det skulle vara relaterat till klassmorfars verksamhet i skolan.

⁴ Det är viktigt att här förstå att resultatet i studien främst ska ge ett beslutsunderlag för deltagarna inom just den grupp som engagerat sig för att genomföra förändringen. Det är ju fullt möjligt att gruppens föreslagna förändring kommer i konflikt med skolledningens ambitioner och då är det ännu viktigare att man inte försöker dra generella slutsatser om sådant som kanske bara gäller för den aktuella gruppens förändringsarbete.

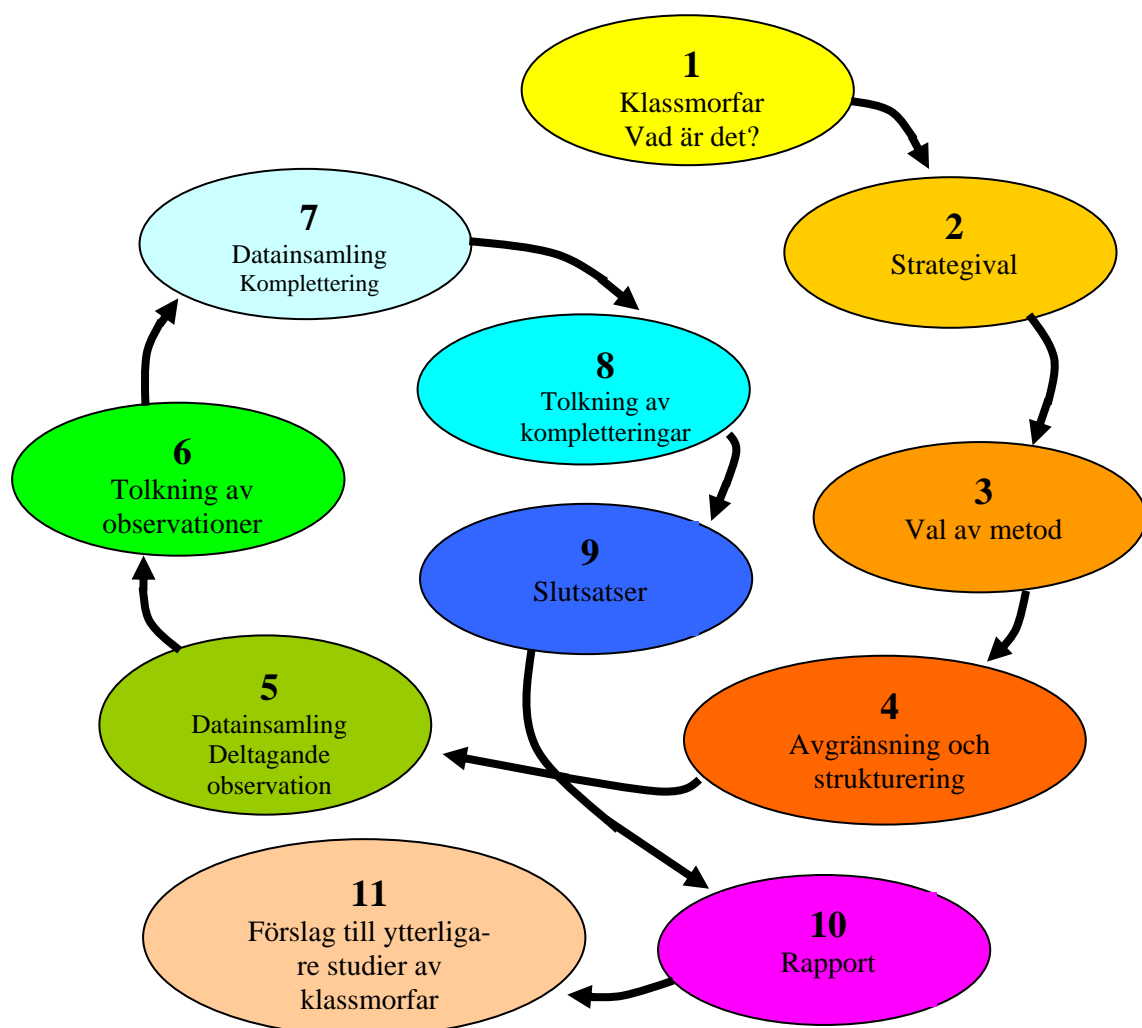
3.3 Forskningsprocessen

I detta avsnitt behandlas den speciella undersökningsmetod som använts. Forskningsansatsen beskrivs ofta som en fortlöpande process som börjar med ett intresse eller en övergripande frågeställning. Forskningsarbetet genomgår sedan olika faser, exempelvis

- litteraturgenomgång
- precisering av problem och studieobjekt
- val av konkret metodik
- genomförande av den empiriska delen
- analys och tolkning
- rapportering

(Patel & Tebelius 1987).

När man skall undersöka något mer konkret så är det naturligt att ytterligare precisera arbetsgången i en tydlig strategi. Min egen strategi framgår av figur 2 nedan.

Figur 2. Processen i studiet av klassmorfar (egen konstruktion).

Bakom den ganska detaljerade bilden som presenterats ovan ligger det alltid en förutfattad mening om hur man ska förstå verkligheten. Det är denna förförståelse som måste vara vägledande då jag som forskare ska ta ställning till vad som är vetenskapligt försvarbart eller inte och som ger grund för de argument jag har för mitt val av metod.

Det går att genomföra en studie utan varje spår av föregående reflektion över filosofisk utgångspunkt och möjliga konsekvenser. Det betyder att man helt enkelt ringar in fenomenet och försöker ta reda på så mycket som möjligt om själva saken som sådan. Detta ensidiga förfarande är mänskligt, men det räcker inte som sanning i den vetenskapliga världen. Där måste man kunna motivera vad man gjort och hur man har gjort det, alltså kritiskt granska även de olika metoderna som används inom den aktuella forskningsdisciplinen (Patel & Tebelius 1987).

Skillnaden mellan vardaglig praktisk kunskap och vetenskaplig kunskap är att vi kan lita på den senare. Det betyder dock att vi även måste sätta in det vetenskapliga tänkandet i ett praktiskt sammanhang. Holmberg skriver följande i boken *Grundbok i forskningsmetodik* (Ibid.):

Att bedriva ett vetenskapligt arbete är inte enbart att sätta metoder för forskning i praktiskt bruk. Det är också ett skapande arbete. Det räcker alltså inte att med hjälp av vetenskaplig metodik bevaka de problem som berörs /.../ och sedan bearbeta den informationen man erhållit på ett vetenskapligt sätt. Man måste också ha fantasi och förmåga att tänka efter i nya banor. (Patel & Tebelius 1987, sid. 14)

I en studie av den typ som jag valt är det fråga om levande människor som har ett gemensamt intresse av att få svar på vissa frågor. De söker svar som kan hjälpa dem att se nya sidor i arbetet och eventuellt även förändra verksamheten. Det finns då mycket goda skäl att använda sig av de metoder som tidigare visat sig framgångsrika i liknande situationer. Lundberg och Starrin (2001) ger mycket tunga argument för att använda deltagarorienterad forskning som en metod för att nå just denna typ av kunskap. Kärnpunkten i deras resonemang är att endast deltagarna själva kan veta vilken kunskap som de behöver och kan använda praktiskt. Det senare är så viktigt att den deltagande forskaren måste delta på samma villkor som övriga deltagare och att det är hela gruppen som utför det praktiska forskningsarbetet.

Med den ansats jag har valt skulle varje försök att vetenskapligt strukturera sökandet efter den kvalitativa typen av kunskap ha äventyrat resultatet. Strukturen måste komma från deltagarna själva genom att det var dessa som själva utförde det konkreta forskningsarbetet. Enligt Kvale (1997) finns det heller inga givna standardmetoder vare sig då det gäller att konstruera frågor eller att tolka svaren så att man garanterat får fram en tolkning som ger tillgång till själva meningen i den erhållna informationen. Även här var det således viktigt att förlita sig på att deltagarna i studien visste vad som är viktigt för dem.

Deltagargruppen (två klassmorfäder, två lärare, undersökningsledare och elever) bestod av personer som hade ett gemensamt intresse av att få kunskaper som de kunde använda för att lösa ett problem eller att förändra sin situation. Lundberg och Starrin beskriver grundprinciperna för denna undersökningsmetod på följande sätt:

First, the core of the circle is made up of people who in their everyday roles have a concrete relationship with the issue in question, that is, it is a common concern for them to acquire knowledge in order either to solve a problem and change their own situation or to better understand their situation and thereby be better able to control their life context. (Lundberg & Starrin 2001, sid. 23)

Deltagarna behövde i så fall ha frihet att urskilja, avgränsa och formulera sitt problem. Den deltagare som var forskningssakkunnig skulle bidra med det metodologiska kunnandet men fick inte styra deltagarnas formulering av frågeställningen eller vad som skulle studeras för att nå den sökta kunskapen. Deltagarnas val av vad som ska studeras måste vara baserat på deras egen erfarenhet och upplevda situation (Lundberg & Starrin 2001).

De personer som deltog i observationen var, utom jag själv, två klassmorfäder, två lärare och ca. 25 st. elever. För att förtydliga bilden antogs från början att det skulle behövas intervjuer

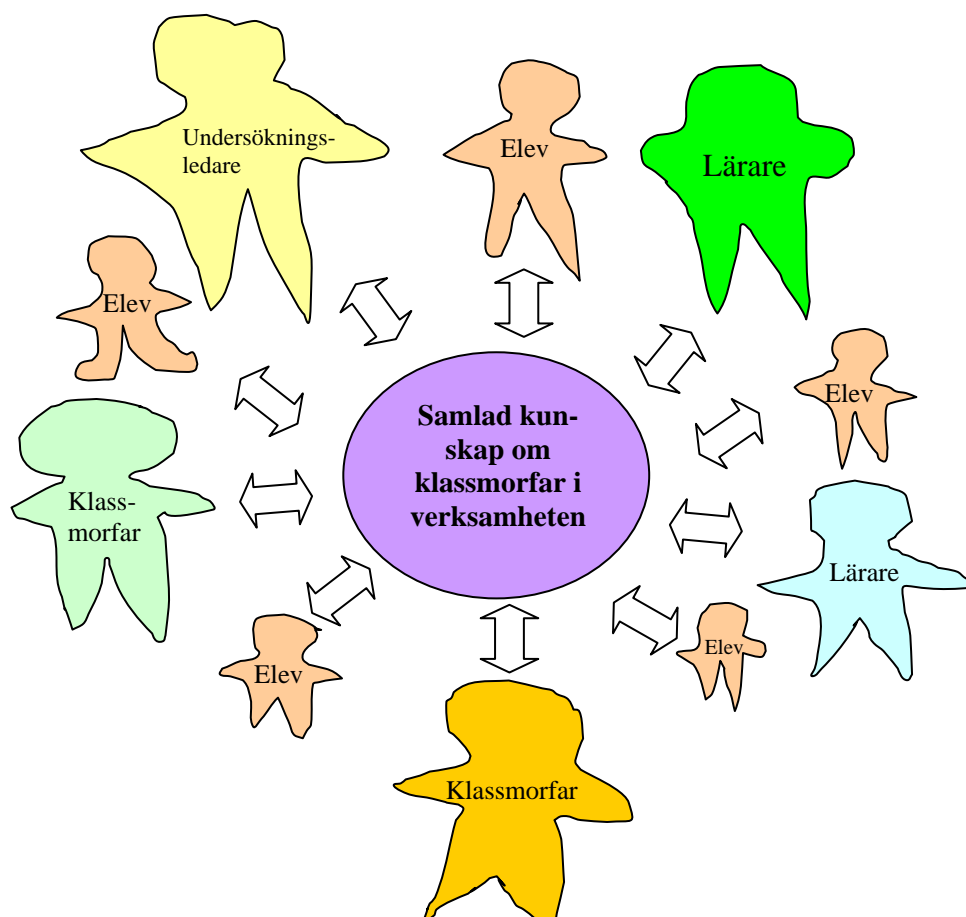
med de berörda parterna. Det senare visade sig kunna begränsas till kompletterande datainsamling genom enkla frågor och studium av de mer uttömmande svar och en personlig skriftlig berättelse som klassmorfäderna valde att ge som ett särskilt bidrag från deras sida. Genom att studien begränsades till en enda skola fanns det möjlighet att på det sättet få mer djup i informationen.

3.3.1 Urval och struktur för observationer

Urvalet har gjorts genom att klassmorfärföreningen har gett mig information om i vilka skolor det finns klassmorfäder och på vilken nivå dessa arbetar. För tillgänglighetens skull beslöt jag att göra undersökningen på den valda skolan därför att det fanns tre olika klassmorfäder där.

Strukturen på undersökningen var inte självklar från början utan växte fram under processens gång. Det som styrde undersökningen från början var att jag som undersökningsledare måste förankra undersökningen hos just dem som jobbade på fältet. Det innebar att jag i praktiken följde klassmorfars dagliga schema (se bilaga 3).

Den deltagarorienterade forskningen kan beskrivas, enligt figur 3 nedan, där varje dubbelpil motsvaras av observationer. Figur 3 har även använts för att ge struktur åt observationschemat (se bilaga 3).

Figur 3. Deltagarorienterad forskning om vad som sker i mötet mellan deltagarna (egen konstruktion).

Det var särskilt viktigt att resultatet från undersökningen även skulle kunna ha en konkret betydelse för dem som deltog i undersökningsarbetet. Konkret så kunde jag inte tänka mig att

göra en undersökning bara för att jag själv skulle få tillgodoräkna mig det som en ren studie-merit. För att forskningsgruppen skulle kunna bli nöjd med resultatet måste det även kunna bidra till en förändring på det område som undersöktes. Med dessa tankar som utgångspunkt var det ganska naturligt att undersökningen gavs formen av aktionsforskning i den mening som Lundberg & Starrin (2001) beskriver den.

Dessutom var det helt nödvändigt, för att observationerna skulle bli relevanta, att frågeställningarna utformades av dem som deltog i studien av hur/vad klassmorfar gör när han fungerar i verksamheten. Observationsschemat hade då främst funktionen att hjälpa deltagarna att reflektera över hur de själva tänker, känner och handlar i arbetet. Alla deltagarna hade olika erfarenheter och utgångspunkter för vad de tyckte var speciellt viktigt för just deras roll och funktion. Därför fick heller inte observationerna ”stängas in” eller styras mer än absolut nödvändigt av undersökningsledarens förutfattade åsikter om vad som skulle observeras (Ibid).

De elever som deltog i observationen hade, utöver möjligheten att använda sig av observationsschemat och skriva kommentarer direkt på detta, tillfälle att formulera sina tankar mer utförligt genom korta personliga brev om hur de uppfattade klassmorfars roll i skolan.

Frågorna skulle främst ge svar som gav deltagarna aha-upplevelser och ökad kunskap i form av ett slags beslutsunderlag. Om svaren blev bra, skulle deltagarna på ett tydligare sätt kunna formulera hur de vill göra för att verksamheten skulle bli ännu bättre och ännu mer ”deras egen”. Det senare är för övrigt en grundsten i alla studier som har en dimension av aktionsforskningskaraktär, enligt Karlsson (1999).

Klassmorfar syftar på en fysisk person som bara genom att umgås med barnen i deras vardag får sina erfarenheter att ”sippra ut” och ”smeta av sig” på de unga människornas själar. Det första steget i att fånga detta skeende måste vara att se hur det faktiskt fungerar. Det sker, med den valda utgångspunkten, enklast genom att bara delta i aktiviteten i dess normala förlopp. Jag valde att strukturera mitt deltagande genom att följa med klassmorfäderna i deras normala arbete i tre hela veckor, varje skoldag, vilket i detta fall innebar ett totalt deltagande under såväl lektionstid, raster, lunch och diskussioner med övrig personal.

3.3.2 Deltagarorienterad forskning

Den grupp som gemensamt utförde undersökningen bestod som nämnts av klassmorfäder (två st.), lärare (två st.), undersökningsledare (jag) och elever (ca. 25 st.). Undersökningsledaren hade, redan före det första mötet med gruppen, utformat en preliminär mall för observation. Men den preliminära mallen behövde givetvis förankras och aktivt kompletteras av deltagarna själva för att garantera resultatets tillförlitlighet som beslutsunderlag. Det slutliga observationsschemat (se bilaga 3) var en förenklad variant där enbart bra respektive mindre lyckade bemötanden noterades.

Eftersom jag hade valt att vara en deltagare som observerade på precis samma villkor som de övriga i gruppen, finns det ingen anledning att särskilja just mina observationer från de övriga. Som nämnts ovan i avsnitt 3.2, skulle det även direkt strida mot den använda metoden om jag drog alldeles egna slutsatser om de andra deltagarnas observationer. Av redovisningen kring det som kommit fram under observationerna framgår, om än indirekt, hur och vad de olika observatörerna agerade.

Första steget i konstruktionen av den slutliga observationsmallen måste alltid vara att de inblandade aktörerna, dvs. de som direkt berörs av klassmorfars verksamhet får möjlighet att formulera de frågor som är viktiga för just dem (Lundberg & Starrin 2001). Det första mötet med den aktuella gruppen människor (se figur 2 ovan) användes därför till att kartlägga det

intresseområde, där det fanns utrymme för ett äkta möte av gruppens åsikter, förväntningar och möjligheter. Om undersökningsledaren här hade styrt deltagarna till att utföra observationerna enligt en standardiserad mall hade givetvis poängen med deltagarorienterad forskning helt försvunnit. Det aktuella observationsschemat har således inte konstruerats av mig som undersökningsledare utan har växt fram genom de löpande diskussionerna mellan deltagarna i observationsgruppen.

Nästa steg var att undersökningsledaren sammanställde alla de frågor som uppstått under det första mötet och lät deltagarna ge synpunkter på dessa samt möjlighet att justera frågesamlingen. Genom denna slutliga justering blev det tydligare vilka frågor som var viktiga för deltagarna. Dessa frågor är också de som ur forskningssynpunkt är intressantast med det valda angreppssättet. Det är först nu man kan tala om en praktiskt användbar mall för observationerna, eftersom det annars inte kunde bli något verkligt deltagande och personligt engagemang från de medverkandes sida (Lundberg & Starrin 2001).

3.3.3 Övriga observationskällor

Hartman (1998) menar att den struktur på frågorna, som forskaren bestämt i förväg, begränsar svarsalternativen. Likaså kommer formen på frågorna, dvs. standardiseringen, att få en avgörande betydelse för resultatet. Därför utarbetades detaljfrågorna i undersökningen om klassmorfar efter eller i nära samband till att merparten av datainsamlingen hade genomförts, eftersom undersökningsgruppen först då visste vilken kunskap som behövde kompletteras.

Den återkoppling som ingick i planen för tolkning och presentation gick att klara av genom att vi diskuterade i gruppen runt det insamlade materialet. Före den diskussionen hade jag sammanställt alla elevernas observationer och deras berättelser samtidigt som jag gav en egen sammanfattning av det som hade framkommit. Alla olika åsikter om vad den aktuella informationen egentligen betydde nedtecknades och bekräftades sedermera av gruppen. Gruppens åsikt var att det nu reviderade resultatet var just det vi behövde för att kunna gå vidare och presentera som gruppens slutsatser.

3.4 Databearbetning och analysmetoder

Efter insamlandet av alla observationerna sammanställdes dessa i tabellform⁵. Tabellen var från början strukturerad för att kunna spegla *sänkningar* och *lyft* och därigenom erhöles omedelbart såväl ett sorts helhetsintryck som en mer specifik bild av de olika nyanser som observerats. Någon speciell analysmetod var naturligtvis inte nödvändig för denna typ av information eftersom det enda intressanta var att bedöma materialets kvalitativa tyngd och användbarhet som beslutsunderlag, inte dess kvantitativa egenskaper. Patel & Tebelius skriver om denna bedömning:

Den kvalitativa forskningen bygger på förutsättningen att vi genom språket kan ta del av varandras inre världar. Detta innebär att själva inifrån-perspektivet är en förutsättning för forskningsprocessen. Forskarens värderingar och erfarenheter är ett hjälpmedel vid försök att komma de människor nära, som han vill erhålla information från. Värderingar och erfarenheter, dvs hans inifrån-perspektiv, är en oundgänglig förutsättning för att forskaren överhuvudtaget skall kunna tolka den information han får. (Patel & Tebelius 1987, sid. 45)

⁵ Med hänsyn till att dessa observationer även innehåller vissa utsagor om identifierbara personer, vilka kan tolkas som delvis nedsättande personliga omdömen, redovisas tabellen inte som bilaga till denna uppsats.

Det betyder att det avgörande för att kunna tro på tolkningens giltighet är att forskaren tror på sin egen inlevelse och verkligen har tillåtit sig ett personligt deltagande som ger honom möjlighet att faktiskt veta vad han ser och hör under sina observationer.

Självklart är det alltid vanskligt att dra säkra kvantitativa slutsatser av så små observationsmaterial som i detta fall. De slutsatser som kan dras av denna undersökning får därför inte tillmätas någon generell giltighet men kan givetvis vara värdefulla som vägledning vid fortsatta studier med samma frågeställning.

Termen kvantitativa slutsatser används här för att markera att resultatet inte går att generalisera. Det värdefulla med resultatet är att det ändå duger alldeles utmärkt som beslutsunderlag för åtgärder i det aktuella fallet. Rent metodologiskt är det således inte intressant huruvida resultatet i generell mening är sant. Det intressanta ur forskningssynpunkt är i stället om den använda undersökningsmetoden är praktiskt användbar och kanske kan utvecklas ytterligare. Detta berörs utförligare i följande avsnitt.

3.5 Tillförlitlighet och användbarhet

Genom att observationerna dokumenteras på ett standardiserat sätt uppnås en högre pålitlighet (reliabilitet) än annars. Likaså ökar pålitligheten om man gör fler observationer av samma fenomen. Tillämpligheten och rimligheten (dvs. överensstämmelsen/validiteten) går däremot inte alls att bedöma förrän observationerna analyserats. Det senare beror på om den tillgängliga informationen är tillräckligt fyllig och tolkningsbar. Men det helt avgörande är att informationen handlar om rätt fenomen, det vill säga det som är viktigt för den valda frågeställningen.

Enda sättet att öka pålitligheten vore att upprepa observationerna efter den första omgångens analys av resultatet och en så omfattande undersökning kunde knappast ges plats i denna studie (Backman 2000). Dessutom kommer, vid en framgångsrik deltagarorienterad forskning, deltagarnas aktuella referensram och förväntningar att ha förändrats om observationerna upprepas vid en senare tidpunkt och resultaten blir i så fall inte jämförbara (Lundberg & Starrin 2001).

För att vara säker på informationens tillämplighet och tolkningens rimlighet vid en studie av denna typ gäller att man tillämpar metoden på rätt sätt. De mest kritiska punkterna för att en deltagande forskning ska ge önskat resultat är att alla deltagarna verkligen deltar aktivt under hela forskningsprocessen. Det innebär att deras handlande syftar till ökat medvetande om de faktiska villkoren för arbetssituationen. I praktiken syns detta genom att deltagarna upplever att de kan använda sin ökade erfarenhet i ett konkret förändringsarbete (Patel & Tebelius 1987).

Om den aktuella undersökningen i stället hade lagts upp som en etnografisk studie, där forskaren mer hade haft rollen som en oberoende observatör, så kunde validiteten kanske ha ökat genom så kallad "triangulering", dvs. att fler forskare med olika utgångspunkter gör observationer av samma sak (Larsson 1993). Eftersom denna studie var tänkt som en mer renodlad deltagande studie blev det senare inte aktuellt, eftersom forskarens trovärdighet i så fall mest beror på om deltagargruppen uppfattar att forskaren har samma syfte med sitt deltagande som de själva (Lundberg & Starrin 2001).

Den faktiska förändringen vid arbetsplatsen är rimligen något som syns genom att ansvarsfördelning och maktförhållanden har förskjutits. En sådan förändring ger oftast återverkningar i verksamhetens omgivning och det ställs då på sin spets var forskaren har sin lojalitet. Då forskaren återrapporterar sina sammanställningar av iakttagelserna till medlemmarna i under-

sökningsgruppen sker ju också en deltagarvalidering (Bryman 2002), där deltagarna har möjlighet att styra och kontrollera den pågående forskningsprocessen.

I denna studie skedde återrapporteringen dels till klassmorfarföreningens representanter vid ett särskilt möte i slutet av maj, dels löpande genom diskussioner med framför allt klassmorfäderna.

3.6 Etiska ställningstaganden

I en undersökning av den aktuella typen så måste man alltid beakta kravet på att informationen hanteras med fullt medvetet samtycke från alla berörda. Det betyder konkret att deltagarna har rätt att när som helst avbryta sitt deltagande i projektet. Dessutom måste alla som lämnar känslomässiga eller personliga upplysningar, garanteras att dessa behandlas strikt konfidentiellt. Det bör också klart och tydligt framgå vad forskningen har för syfte och att konfidentialiteten upprätthålls. Dessa aspekter har iakttagits i denna undersökning så långt det varit möjligt.

Man bör sträva efter att personerna som ingår i undersökningen ges största möjliga skydd för deras identitet. Allt insamlat material bör avidentifieras så att det inte kan sammankopplas med berörda personer i undersökningen (Vetenskapsrådet 2003). Detta har gjorts i denna undersökning genom att klassmorfäderna har getts fingerade namn samt att elever och andra uppgiftslämnare har fått ge informationen helt anonymt.

Det man dock även bör ha i minnet är vad undersökningen hade och kommer att få för konsekvenser för de inblandade. Ämnet i sig är just nu i högsta grad aktuellt och uppmärksamheten kring skolan och dess arbete har länge varit ett hett ämne i massmedia. Det var alltså viktigt att redan i början av undersökningen tydligt klargöra vad den eventuella uppmärksamheten kunde ge som konsekvenser för de inblandade personerna. Det betyder att undersökningsledaren aktivt måste stödja de förslag från undersökningsgruppen som syftade till förbättringar av klimatet i skolan samt ökade möjligheter till inflytande och personligt ansvar. I det aktuella fallet är det dock viktigast att sammanställningen av informationen och dess tolkning blir tillräckligt tydlig för att duga som beslutsunderlag för förändringsarbetet.

4 Resultat

I detta avsnitt redovisas det som datainsamlingen lett till för de respektive frågor som gruppen ville ha svar på, dvs:

- Vilken funktion har klassmorfäderna?
- Hur upplever lärare klassmorfars arbete/närvaro i skolan?
- Hur upplever elever klassmorfars arbete/närvaro i skolan?
- Vad får klassmorfars närvaro i skolan för konsekvenser i form av nya möjligheter?

Resultatet struktureras nedan med ett särskilt delavsnitt för varje frågeställning.

4.1 Observationerna

Det är självklart att observationer av subjektiv karaktär måste såväl innehålla som bygga på personliga uppfattningar⁶. Detta gäller både min uppfattning som forskare och som deltagare i en undersökningsgrupp. I brist på bättre ord som uttrycker denna typ av information har jag använt begreppet *observation* för att beteckna all den insamlade kunskapen i undersökningsgruppen. Den aktuella kunskapen är den information som deltagarna i undersökningsgruppen upplever som meningsfull. Som nämnts ovan, i avsnitt 3.2 respektive 3.5, är det därmed inte alltid fråga om objektiva sanningar, som skulle kunna verifieras genom ytterligare upprepade observationer. I stället rör det sig genomgående mer om det som deltagarna uppfattar som både verkligt och viktigt i deras vardag, alltså det som i praktiken styr deras tänkande, känslor och handlingar.

4.1.1 Observationer av klassmorfädernas funktion

Anledningen till att klassmorfar är i skolan har eleverna ingen riktig vetskap om. Hans roll är också ganska diffus för eleverna. Detta framgår av att elevernas kommentarer i brev och observationer inte konsekvent inriktar sig på undervisningsmoment och/eller personligt stöd till eleverna. Det kan bero på att för lite information har gått från lärarna och skolledningen till eleverna om syftet med klassmorfar och vad klassmorfars roll i skolan ska vara. Det 25-tal elever som har bidragit med information, uppfattar klassmorfar mest som en sorts lärare som hjälper dem på ett annorlunda sätt, en slags B-lärare.

Mina observationer visade att en del lärare till och med är kritiska mot klassmorfar då han blir alltför pedagogisk. Själv tvivlade jag först på att det kunde vara riktigt att lärare hade invändningar mot att eleverna möttes med god pedagogik bara för att det inte var de själva som var pedagogiska. Emellertid visade mina uppföljningsfrågor att det faktiskt förhöll sig på det viset att vissa lärare kände sig hotade av klassmorfar som en konkurrent till dem som pedagoger.

Lärarna hade också ibland problem med att veta hur klassmorfar skall bemötas och vad som egentligen är syftet med hans närvaro och sysselsättning. De konflikter mellan de vuxna i klassrummet som jag själv sett under studiens gång vittnar om detta. Lärarna betraktar klassmorfar som en resurs som kan användas efter deras eget bevåg till det som de själva inte klarar av eller hinner med. Detta medför att klassmorfars dag ibland blir väldigt ”hoppig” och oklar i sin struktur.

Mina egna iakttagelser under mina dagar i skolan kan sammanfattas med att det för mig kändes som om klassmorfar saknade en egen plats – en plats som var hans eget revir, både rums-

⁶ Med *personlig uppfattning* menar jag att det jag ser, hör och känner mig berörd av, måste tolkas med hjälp av min personliga referensram och värderas mot bakgrund av mina personliga erfarenheter.

ligt (han har inget eget arbetsbord) och som princip därför att det saknades en konkret plan för vad han skulle åstadkomma. Ett annat intryck, som jag fick redan första dagen, var att allting var diffust och på något sätt ”virrigt”. Det kändes helt enkelt inte som en organiserad verksamhet utan mer som en sorts flytande aktivitet.

Klassmorfar som person gav ett positivt intryck. Han ingav förtroende och tedde sig faktiskt som den vuxna erfarna mansperson som jag hade med mig i min repertoar av förutfattade meningar. Det tedde sig också för mig som om eleverna överlag uppfattade honom på det sättet. Klassmorfar använde sig, enligt min uppfattning, oftare än den övriga personalen av mänsklig beröring som kramar och klappar. Kanske är detta en naturlig följd av att han har en större livserfarenhet och därmed kan uppträda med en större personlig säkerhet.

Sammanfattningsvis är resultatet av observationerna av klassmorfars funktion följande:

- Klassmorfars roll i studiesituationen är diffus för både eleverna och de vuxna.
- Klassmorfar uppskattas av eleverna främst som trygghet i deras vardag.
- Klassmorfar uppfattas olika av lärarna; en del lärare ser honom som pedagogisk resurs medan andra tycks känna sitt revir hotat av klassmorfars närvaro i undervisningen.

Resultatet betyder alltså att klassmorfar har en speciell roll, där han kan vara såväl en sorts äldre kamrat och positiv förebild som att han rent praktiskt även blir en lärare/pedagog.

4.1.2 Observationer av hur lärare upplever klassmorfars arbete

De båda lärare som ingick i undersökningsgruppen ansåg vid diskussion i gruppen att de inte skulle klara av sin pedagogiska verksamhet utan hjälp av klassmorfar i klassrummet. Det har de uttryckt i de gemensamma diskussionerna med undersökningsgruppen. Det finns dock andra lärare som inte ingick i undersökningsgruppen vilka gav intryck av att ha en mycket mera kluven inställning. Under en av lektionerna, där jag själv deltog, observerade jag följande som kan vara ett exempel på hur en lärare upplever klassmorfars arbete:

Som exempel kan nämnas att när klassmorfar skulle hjälpa en av eleverna, blev han kommenterad av läraren med ”*Du vet ju att du inte får ge dem svaren*”. Klassmorfar drog sig då tillbaka mitt i en mening så att eleven blev lämnad i sticket och tydligt visade en slags förundran över att inte få den hjälp han brukade få.

Sammanfattningsvis är resultatet av den speciella observationen av lärarnas upplevelse av klassmorfars arbete följande:

- Det finns lärare som uppfattar att de inte skulle klara av sin pedagogiska verksamhet utan hjälp av klassmorfar i klassrummet.
- Klassmorfars arbete upplevs inte av en del lärare som en självklar pedagogisk resurs.

Detta betyder att klassmorfar, enbart genom att vara äldre och har stor livserfarenhet, kan upplevas som mer stabil och naturlig i kontakten med eleverna än yrkespedagogerna själva.

4.1.3 Observationer av hur elever upplever klassmorfars arbete

De flesta av eleverna är positiva till att det finns en klassmorfar i deras skola. Det framgår generellt av de redovisade svaren. Det återkommande är att *klassmorfar är snäll, kunnig, klok, rättvis och alltid ställer upp*. De flesta elever uppskattar klassmorfar för det han gör i skolan.

Det finns alltid två sidor av ett mynt och så även denna gång. Klassmorfar upplevs alltså även ibland som hetsig och orättvis. Dessutom skyller han ibland på de äldre eleverna, lägger sig i för mycket på rasterna utan orsak och anses vara trött och sliten. En elev uppger också bland annat att klassmorfar borde få tid till att gå och klippa sig. Samtliga dessa kommentarer tycks

hänga samman med att det inte har förts någon diskussion med eleverna om hur arbetet i klassrummet ska organiseras och vem som ska ansvara för vad i det dagliga arbetet.

Sammanfattningsvis är resultatet av elevernas observationer av klassmorfars arbete följande:

- Eleverna uppskattar överlag det som klassmorfar gör.
- Vissa elever ger synpunkter på klassmorfar som tyder på att de inte har en klar bild av vad klassmorfars arbete ska leda till.

Alltså, klassmorfar uppskattas av eleverna samtidigt som han har en oklar roll för dem.

4.1.4 Konsekvenser i form av nya möjligheter genom klassmorfars verksamhet

I slutet av maj samlades undersökningsgruppen för att diskutera vad som hade kommit fram vid observationerna. Vid mötet närvarade båda klassmorfäderna, båda lärarna och jag själv. Mötet började med att de andra deltagarna under tio minuter läste igenom PM:et. Därefter diskuterade vi gemensamt det skrivna. Jag hade inför mötet skrivit ett PM med en sammanfattning av såväl undersökningsprocessen som de viktigaste resultaten (Se bilaga 4). Det som hände vid gruppens möte kan sammanfattas med följande:

De lärare som deltog i undersökningsgruppen ansåg att de inte skulle klara sin uppgift om inte klassmorfar fanns till hands och hjälpte dem. Bägge lärarna uttryckte att de var väldigt nöjda med klassmorfar. Klassmorfar uppgavs vara pålitlig, stabil, kunnig och personkemin fungerade bra så att det blev en sorts ”teamwork”. Det sagda bekräftades under diskussionens gång även av den klassmorfader som arbetat tillsammans med de båda lärarna. Lärarna menade också att, efter det att klassmorfar hade börjat, så hade det blivit mindre skadegörelse i skolan och skolmiljön hade blivit lugnare. Här kunde man se en skillnad i åsikter mellan de lärare som ingick i undersökningsgruppen och de andra lärarna.

Lärarna klagade på att resurserna inte räcker till för alla elever som vill ha hjälp. Cirka 20-25 timmar i veckan av deras arbetstid går åt till ren undervisning och resterande tid ska räcka till alla kontakter med sociala, BUP⁷, elevvården, omsorgsgruppen och inte minst till elevernas föräldrar. Ibland hinner lärarna inte ta en egen rast och om de hinner så blir den aldrig längre än 20 minuter.

Då vi talade om kvaliteten i bemötandet av eleverna, uppgav båda lärarna att de inte kände igen sig i de av observationerna som måste tolkas som att de skulle ha utsatt elever för sänkning. Båda lärarna ansåg att deras bemötande av elever alltid utgick från att de såg elever som människor. Exempel på elevreaktioner anfördes som exempel på att eleverna verkligen tycker om dem som lärare. Samtidigt var ingen av de båda lärarna främmande till tanken att det faktiskt fanns ett motsatt läger som såg eleverna på ett annorlunda sätt än de själva.

En av lärarna förde på tal att jag haft synpunkter om det ”politiska” men korrigerade sig till att det gällde att jag skrivit att *skolan som organisation verkar lida av en slags byråkratisk förlamning*. Hon ansåg att det hölls diskussioner och möten om hur man skulle kunna förbättra men att det inte hade lett till någon förändring. Jag frågade då särskilt om gruppen var överens om att den undersökning vi höll på med syftade till att ge möjligheter till förändring. Gruppen sade sig vara överens om detta men samtidigt gav lärarna uttryck för en viss skepsis och var nästan lite uppgivna då det gällde den faktiska möjligheten att få en förändring till stånd; *det finns ju inga resurser – inga pengar*.

⁷ Barn och UngdomsPsykiatri

Sammanfattningsvis är de observerade nya möjligheterna till förändring följande:

- Det går att ompröva frågan om toaletterna ska vara låsta eller inte. Med närvaro av klassmorfar skulle man kunna göra detta. Om det går att inte låsa toaletterna så innebär det ett sorts lyft för eleverna.
- Lokalerna är för små och i flera avseenden olämpliga för utbildningsverksamhet. Här finns ett generellt behov av förändrade lokalresurser som hittills tycks ha glömts bort. Om lokalerna uppgraderades skulle det givetvis påverka eleverna positivt. Detta kunde lyftas fram genom att klassmorfar såg detta med friska ögon och utan skygglappar.
- Genom studien av klassmorfar har bemötandet av eleverna uppmärksammats och diskuterats i högre grad än tidigare. Det finns skäl att tro att alla har blivit mer vaksamma på hur umgängesklimatet är i skolan.
- Det har hos deltagarna i undersökningen initierats en process med reflektion över hur man ska organisera arbetet för att närvaron av klassmorfar ska förbättra ”klimatet” i skolan.

4.2 Övriga iakttagelser

4.2.1 Klassmorfars övriga upplevelser

En av klassmorfäderna ville att hela avsnittet i mitt PM om att eleverna blev utsatta för ”sänkningar” genom åtgärden att låsa toaletterna, skulle tas bort. Han tyckte att det var helt naturligt att eleverna inte hur som helst skulle kunna dricka vatten eller göra liknande avbrott under lektionstid därför att det störde ordningen och koncentrationen i klassrummet. Den andra klassmorfadern invände att det faktiskt fungerade alldeles utmärkt på den del av skolan där han arbetar. Där behöver eleverna inte fråga om lov och det fungerar ändå. Fast på den delen av skolan är elevtrycket på lokalerna inte lika stort, dvs. att det finns färre elever och fler toaletter. Sedan ebbade diskussionen ut då det gällde toalettfrågan.

Klassmorfar själv känner sig också lite osäker på vilka arbetsuppgifter som tillhör honom och vilka han inte behöver befatta sig med. Detta medför att klassmorfar sällan har någon tid för sig själv eller pauser då han kan vila. Eftersom det finns önskemål om att klassmorfar ska vara med både på elevernas raster och inne på lektionerna så blir det heller inte möjligt för honom att ta några egna raster. Vid närmare diskussion mellan berörda om vad som behövde göras så framkom det att klassmorfäderna själva måste säga ifrån att de vill ha sin rast och inte vara för snälla. Frågan var då hur detta skulle kunna genomföras rent praktiskt, eftersom klassmorfäderna uppenbarligen känner sig osäkra i sin roll gentemot lärarna och skolledningen. Det senare har också framkommit i den information som klassmorfäderna själva har lämnat om sitt arbete i skolan.

En av klassmorfäderna uppger i beskrivningen⁸ av sitt arbete, att han känner sig själv lite osäker på vilka arbetsuppgifter som tillhör honom och vilka han inte ska befatta sig med. Detta medför att klassmorfar inte har någon tid för sig själv och heller inga pauser då han kan vila. Eftersom arbetslaget vill att klassmorfar ska vara med både på elevernas raster och inne på lektionerna så blir det heller inte möjligt för honom att ta några egna raster. Detta har uppmärksammats först nu, efter det att studien av klassmorfar har kommit igång. En bekräftelse på det senare fick jag via ett mail från klassmorfarföreningens ledare⁹. Dessutom kunde jag ta

⁸ Originaltexten (personligt brev) kan ej redovisas i uppsatsen av integritetsskäl.

⁹ Klassmorfarföreningens ledare har via mail vidarebefordrat synpunkter angående klassmorfäderna Gustavs och Helges (fingerade namn) problem med raster.

del av ett diagram hur en vecka kunde se ut för klassmorfar Helge¹⁰ enligt det schema som gällde för honom. Denna information visade att den bild som jag beskrivit om klassmorfars vardag var realistisk (Bilaga 1-2).

Det hade klagats från klassmorfädernas sida på att det inte fanns egen tid till dem och att de kände sig stressade och trötta. Känslan av att inte räkna till för alla de elever som behöver deras stöd kändes också tärande på klassmorfäderna.

4.2.2 Lärares övriga upplevelser

Klassmorfar är ett begrepp som skapats för beteckna en bärare av erfarenheter, som i allt högre grad kommit att saknas i den moderna skolan. Det känns angeläget att genom resultatet från studien dra slutsatser om klassmorfar ger en ökad möjlighet för barnen att förstå sådant som äldre och mer erfarna personer berättar om i böcker och andra media. Min förmodan är att denna typ av direktöverföring av erfarenheter och insikter får effekten att barnen blir mer intresserade, motiverade och får tydligare struktur i sina studier.

Jag påpekade att jag saknade lärarnas synpunkter på klassmorfars situation och lärarna svarade att de inte hade förstått att de skulle fylla i observationsschemat. Det kan bero på bristande instruktioner men kan lika gärna vara en konsekvens av att lärarna har en ganska pressad arbetssituation och kanske helt enkelt inte hade tid.

Lärarna har också problem med att veta hur klassmorfar skall bemötas och vad som egentligen är syftet med hans närvaro och sysselsättning. Lärarna betraktar ibland klassmorfar som en resurs som kan användas efter deras eget bevåg till det som de själva inte klarar av eller hinner med. Detta medför att klassmorfars dag ibland blir väldigt ”hoppig” och oklar i sin struktur. Det medför också att klassmorfar får en slags underordnad ställning, vilket i och för sig stöds av klassmorfarinstruktionen men för övrigt faktiskt strider mot hela tanken på att alla i klassrummet delar ansvaret för inläringen (det senare är ju faktiskt en av grundtankarna i den nya lokala skolplanen, se bilaga 6).

En av lärarna reagerade, vid återföringsmötet, mot det jag hade skrivit om reglerna för att besöka toaletten. Hon förklarade att pga. instruktionen om vad man ska göra om det börjar brinna *så måste jag veta var jag har barnen*. Ett annat skäl uppgavs vara att högstadiееlever saboterar toaletten. För det tredje hade städpersonalen vägrat att städa toaletterna om de var nerkladdade. Slutligen, på min fråga om varifrån bestämmelsen kom om att låsa toaletterna, uppgavs det att det var *arbetslaget* som hade bestämt att det skulle vara på det sättet. Vid ytterligare diskussion senare under mötet hade deltagarna ändrat sin inställning en smula och hävdade nu att det egentligen var lokalernas utformning, som krävde att toaletterna hölls stängda. Konkret betyder det att lokalerna ansågs vara både för små och för få för att verksamheten skulle kunna genomföras på ett säkert och arbetsmiljöriktigt sätt.

4.2.3 Elevers övriga upplevelser

De flesta av eleverna är positiva till att det finns en klassmorfar i deras skola. Det framgår generellt av svaren. Det återkommande uttalandet är att *”klassmorfar är snäll, kunnig, klok, rättvis och alltid ställer upp”*. Man kan konstatera att de flesta elever uppskattar klassmorfar för det han gör i skolan.

Anledningen till att klassmorfar finns i skolan har eleverna ingen klar bild av. Hans roll är också ganska oklar för eleverna. Det kan möjligen bero på att lärarna och skolledningen har

¹⁰ Helge är ett fingerat namn.

gett för lite information till eleverna om syftet med klassmorfar och om vad klassmorfars roll i skolan ska vara. Eleverna uppfattar klassmorfar mest som en sorts lärare som hjälper dem på ett annorlunda sätt, en slags B-lärare. Den uppfattningen delas inte av alla lärare. Vissa lärare är till och med öppet kritiska mot klassmorfar då han blir alltför pedagogisk.

4.2.4 Gruppens övriga upplevelser

Som en slags sammanfattning kan sägas att gruppen var ense om att det var intressant att se hur eleverna uppfattade klassmorfar och sin vardag i skolan. Gruppen var också ense om att vi hade upptäckt flera nya anledningar till förändringsåtgärder men flera av deltagarna var samtidigt fortfarande skeptiska till om sådana förändringar är möjliga med nuvarande organisation av verksamheten i skolan.

5 Tolkning av resultatet

Utgångspunkten för denna uppsats var att se möjligheter för klassmorfädernas deltagande i skolan och inte främst att belysa de problem i skolan, som skapat ett behov av att öka det sociala kapitalet. Med denna ansats blir det, med hjälp av klassmorfädernas arbete, kanske möjligt att förändra och/eller bibehålla det som ger möjligheter till en bättre fungerande miljö för barnen i en mer mänsklig skola.

Det konkreta resultatet av studien har blivit en rad observationer, som redovisats ovan i avsnitt 4. Vid min tolkning av resultatet har jag haft stöd av diskussionerna med undersökningsgruppen men naturligtvis är min egen personliga upplevelse och iakttagelser, som observerande deltagare i verksamheten, dvs. det som är mitt främsta verktyg vid tolkningen. Nedan redovisas det som jag anser är mest påfallande i min tolkning av resultatet.

5.1 Klassmorfars funktion

Klassmorfar uppträder med den för de flesta arbetsplatser vanliga ambitionen att deras arbete ska ge ett konkret resultat. Det innebär i detta fall bland annat även att eleverna ska uppnå synliga resultat i arbetet. Det traditionella resultatet av klassrumsarbete uppfattas ibland inte alls på det sättet av lärarna. Det förs dessutom ingen tydlig dialog mellan lärarna och klassmorfar om vilket resultat som deras samarbete bör ge.

Det som gör klassmorfars roll så svår tror jag är uppfattningen att han, enligt den officiella arbetsbeskrivningen, inte ska utföra någon pedagogisk verksamhet med barnen. Då inställer sig genast frågan: *Vad är pedagogisk verksamhet?*

Den pedagogiska verksamheten innehåller så mycket att det inte går att dra en klar gräns. Vad som är pedagogiskt eller inte, är nästan omöjligt att avgöra. Men trots det så uppfattar jag att det inte finns något som helst tvivel om att det som klassmorfar gör i skolan kan och skall räknas som pedagogisk verksamhet. Genast då man börjar en diskussion med en elev om ett problem och försöker hitta svar på en fråga handlar det om tillämpad pedagogik. Antingen kunskapssökandet består i att empiriskt undersöka eller att bara rent allmänt diskutera något så bör detta räknas som pedagogisk verksamhet (Freire 1972).

5.2 Nya möjligheter till omedelbara förändringar

Det viktigaste då det gäller att prioritera förändringsåtgärder borde vara att urskilja de situationer då elever riskerar att utsättas för sänkningar. Genom denna studie har flera sådana situationer blivit belysta. (Se avsnitt 4.1 och 4.2 ovan)

Regeln att ha toaletterna låsta innebär rent principiellt en sänkning av eleverna. Genom att klassmorfar finns till hands behövs inte denna regel och detta innebär alltså ett lyft för alla de eleverna som kan slippa den.

Lokalernas utformning och anpassning för utbildningsverksamhet har också lyfts fram av klassmorfar. Att han reagerat på just denna fråga beror på den erfarenhet som han har från andra yrken och arbetssituationer. Den personal som redan tidigare arbetat på den aktuella skolan har blivit hemmablinda och ser inte de påtalade bristerna på samma sätt som klassmorfar eller andra som kommer utifrån.

Den viktigaste möjliga förändringen som blivit synlig i och med att klassmorfar har trätt in i skolan gäller bemötandet av eleverna. Genom att bemöta elever på ett mänskligt sätt demonstrerar klassmorfar hur man genom en enkel attitydförändring kan förbättra klimatet på sko-

lan. Att klassmorfar bemöter elever som människor och lyssnar till vad de har att säga gör att han även direkt vet vad som kan och bör göras i en viss situation. Även hur man kan göra det som behöver göras blir då väldigt tydligt eftersom det är eleverna själva som har gett upphov till förslaget.

Studien har satt i gång en process som har lett till att man börjat fundera på hur man ska bemöta varandra och redan detta innebär i sig en förändring i deras vardag. Studien har också lyft upp hur klassmorfars dag skall bli bättre och mer givande för både elever och lärare.

5.3 Möjliga ytterligare konsekvenser av klassmorfarverksamheten

Redan vid sammanställningen av undersökningsmaterialet visade det sig att undersökningen hade bidragit till att sätta fart på en förändringsprocess. Undersökningen har lyft fram att det finns motsättningar i fråga om värdegrund hos dem som arbetar i den aktuella skolan och att det är angeläget att diskutera även hur man ska organisera mötet mellan elever, lärare och klassmorfäderna och kan klarare formulera vad klassmorfars rent pedagogiska bidrag ska bestå av. (Se bilaga 5).

Boström (2003a) diskuterar om klassmorfar kan bidra till generationsöverskridande lärande. Hon har emellertid en helt annan utgångspunkt för sin studie och en helt annan typ av material som underlag för diskussionen än vad som är fallet för denna studie. Den föreliggande undersökningen utgår från de faktiska observationerna och upplevelserna hos deltagarna i undersökningsgruppen. Avsikten med observationerna är att ge underlag för gruppens vidare åtgärder i förändringssyfte.

Den aktuella undersökningen baserades på en deltagarorienterad undersökningsmetod och således en metod som visat sig vara en bra grund för att få fram förändringar ur deltagarnas egen synvinkel. Därmed tror jag att den bidragit till att ge ett nytt hopp, för alla dem som arbetar i skolans värld, om att man kan göra möjliga förändringar även där. Jag har med den använda metoden visat att man, genom att använda deltagarnas egen erfarenhet och engagemang vid genomförandet av studien, kan få en bra grund för de förändringar som deltagarna i verksamheten själva önskar. Att denna undersökning nu har koncentrerat sig kring klassmorfarverksamheten är en sak, men de berörda parterna ha nog insett att med denna typ av metod, kan man använda till att göra förändringar som deltagarna själva vill se i sin vardag. Dessutom är det då i mycket hög grad förändringar som är bra för eleverna och som kan röja väg för ytterligare nödvändig förändring.

När deltagarna kan formulera hur de konkret kan förändra sin egen verklighet och påverka de missförhållanden som finns, stärks deras tro på att det går att fortsätta den process som de påbörjat. De har då även en bättre grund för att fortsätta med att söka genomföra just de förändringar de ser som viktigast.

6 Diskussion

6.1 Metoddiskussion

I den aktuella studien har jag använt mig av deltagarorienterad forskning som metod. Hur den har utförts praktiskt beskrivs utförligt i kapitel 3 ovan. Liknande studier med denna metod, har inte tidigare gjorts i svensk skolmiljö. Att kalla en metod för deltagarorienterad forskning kan ibland vara vilseledande för den som inte har satt sig in i hur denna metodanvändning fungerar. Det finns ett flertal undersökningar som säger sig använda deltagande observation som metod men oftast då med den skillnaden att deltagandet är minimalt från alla andra än forskaren själv. För att förtydliga det senare så ska jag ta ett exempel från en av undersökningar som gjorts de senaste åren om elever i klassmiljö.

Anders Garpelin(1997) gjorde en etnografisk studie med perspektiv på vad som händer i en klassrumsmiljö. Hans metod var att empiriskt samla in material med hjälp av ”deltagande observation”. Hans variant av deltagande inskränker sig dock till att han är närvarande medan han gör sina observationer i klassrummet. Garpelin använder sig således av en metod som delvis hindrar honom att vara delaktig i själva händelserna i klassrummet och endast tillåter honom att observerar vad som sker med de andra som finns i klassrummet. Han iakttar och försöker sedan att förstå det som sker mellan de olika aktörerna genom att tillämpa olika sociopsykologiska teorier. Han försöker sedan klargöra det han inte riktigt förstår genom att i efterhand komplettera sina observationer med intervjuer.

För att göra en jämförelse med den metod jag tillämpat så ligger den största skillnaden i att jag har varit totalt delaktig i det sociala ”spelet” hela tiden på samma villkor som klassmorfäderna, lärarna och eleverna. En annan viktig skillnad är att alla, som på detta sätt deltagit, samtidigt har varit observatörer av vad som hänt i klassrummet. Jag som forskare har därmed inte någon särställning i den sociala gruppen utan blir enbart en av observatörerna, om än jag kanske samtidigt blir en observatör med mer erfarenhet av kritiskt ifrågasättande i mina observationer. De andras observationer blir med denna metod det centrala och det viktigaste instrumentet för datainsamlingen medan min roll som forskare mera får karaktären av gruppens sekreterare och ”informationsrevisor”. Självklart kan forskarens uppgifter, i den beskrivna rollen, lika gärna utföras av någon annan i gruppen. Det är dock oftast en fördel om gruppens sekreterare har en viss vetenskaplig skolning och tidigare erfarenhet av uppgiften. Det gör att observationsmaterialet redan från början kan bli mer strukturerat och tillgängligt för diskussioner inom gruppen.

Jag anser att vi översiktligt har studerat de frågeställningar som formulerades vid första mötet och att det finns tillräckligt material för att utgöra ett ytterligare underlag för ett fortsatt förändringsarbete i skolan. Som utomstående person i verksamheten, har jag reagerat på vissa förhållanden på ett annat sätt än de som är inne i den, men detta är faktiskt själva poängen i aktionsforskningen. Det självklara syftet är att, tillsammans med dem som berörs, lyfta fram det som man vill förändra i det vardagliga arbetet och att urskilja och förstärka det som är positivt. Det viktiga i en sådan undersökningsform är givetvis inte att hitta syndabockar utan att förbättra elevernas skolmiljö och deras vardag till det bättre. Trots allt är det elevernas bästa som motiverar att verksamheten existerar. Jag får ibland en känsla av att man glömmer bort detta.

Med det använda sättet att samla in och värdera informationen blev det ganska lätt att dra konkreta slutsatser om resultatet och den förändring som deltagarna ville uppnå. Resultatet gav vissa svar och ökade definitivt underlaget för diskussionen om de problem man hade i början av undersökningen. Förhoppningsvis har studien lett till ökad insikt om hur man kan se

möjligheterna och använda den kunskap som man fått under processens gång, i stället för att fokusera på de problemen som ändå alltid kommer att finnas.

6.2 Diskussion om praktiskt genomförbar förändring

Den aktuella studien har gett svar på de fyra frågor som formulerades inledningsvis med syftet att få en så bra grund som möjligt för kommande förändringsåtgärder. Ingen studie med liknande målsättning har hittills genomförts i Sverige. Resultatet kan därför inte jämföras med något annat resultat.

I klassmorfarers handbok (Klassmorfarföreningen 2004) står det att: *Varje kram, varje uppskattande ord, bygger upp barnets självkänsla och tillit till omvärlden.* Detta slag av mänskligt bemötande borde vara ett självklart inslag i skolans värld. Emellertid visar resultat av denna studie att så inte är fallet. De ”sänkningar” som undersökningsgruppen har kunnat konstatera är ett bemötande av eleverna som inte är lämpligt någonstans (SOU 1997:116). Enligt min mening har klassmorfar bidragit till att dessa inslag av olämpligt bemötande har kommit upp till ytan och blivit synliga. Han har därvid också gett exempel på hur praktiskt man kan ersätta sådana sänkningar med lyft.

Bemötandet av medmänniskorna, oavsett deras ålder, måste bygga på ett möte mellan två levande varelser, ”Jag och Du”, inte mellan ”Jag och Det” i en sorts abstrakt mekanisk mening (Buber 1962). Det betyder konkret att man kan se eleverna som individer med olika behov och olika förutsättningar men framför allt att man faktiskt ser dem som människor. Barn är intuitiva och känner på sig om man sänker dem eller lyfter dem (Starrin 1997).

Vid det sista mötet med hela undersökningsgruppen (bilaga 4) diskuterades om elevernas observationer av ”sänkningar” från lärarnas sida verkligen var riktig. Båda lärarna ansåg att de inte själva kunde ha gjort sig skyldiga till ett sådant bemötande av elever, eftersom de ansåg sig ha en människosyn och ett uppträdande mot eleverna som av dem måste uppfattas som ”lyft”. Samtidigt var ingen av de båda lärarna främmande till tanken att det faktiskt finns lärare i skolan som bemöter eleverna på ett det beskrivna sättet även om hänsynen till kolleger inte medgav att någon kunde pekats ut.

Jag kan personligen inte inse varför klassmorfar inte skulle kunna vara en pedagogisk resurs för eleverna. Pedagogik är inte något som någon äger ensamrätt till. Med detta menar jag att man bör ta vara på den pedagogiska kompetens som finns bland alla vuxna i skolmiljön. Det som borde diskuteras är i så fall inte vem som får använda de pedagogiska talangerna utan hur man på bästa sätt kan hjälpa eleverna att få de kunskaper som de behöver för framtiden. Dessutom kan det ske på ett mer eller mindre mänskligt sätt. Så vitt jag vet har ingen på skolan tagit upp sättet att behandla eleverna till gemensam diskussion. Detta att vissa typer av bemötanden är kränkande för eleverna och sänker deras självkänsla, tror jag att det vore på tiden att lyfta fram som en högprioriterad metodfråga i undervisningen.

Klassmorfäderna vill givetvis inte svika eleverna utan ser alltid som sin uppgift att hjälpa dem med det de vill och behöver för att trivas. Det dilemma som skapas genom kravet att klassmorfar även ska fungera som en slags polis, exempelvis vid elevernas raster borde, enligt min mening, behandlas som en principfråga och lösas genom förhandlingar mellan klassmorfarföreningen och skolledningen. Vidare bör man nog ta upp en generell diskussion om klassmorfars roll i skolan och tydliggöra denna roll. Det tror jag skulle förbättra arbetssituationen såväl för klassmorfäderna som för elever och lärare. Det bör kunna leda till att eleverna får en bättre skolmiljö där de vet vem som gör vad och hur man ska göra om man behöver stöd och hjälp.

- Lyft av elever i skolan: Med *lyft* menar jag, att man ger eleverna ansvar och att de uppfattar detta ansvarstagande som en utmaning och klarar av det med beröm eftersom det är ett lyft för deras självkänsla.
- Sänkningar av elever i skolan: Med *sänkning* menar jag t.ex. att det finns personer som inte vill ge eleverna fri möjlighet att gå på toaletten utan i stället hävdar en regel om att de måste be om lov först. Redan att toaletten är ett låst utrymme är en sorts kränkning av elevernas rätt att ta ansvar för sig själva. Att behöva fråga lov om att få gå och dricka vatten är en regel som fungerar på samma sätt. Allt detta är naturligtvis exempel på klara sänkningar av elevernas självkänsla och exempel på hur man miss-tror elevernas förmåga att ta ansvar för sina egna handlingar. Klagomål från elever tas alltför sällan på allvar eftersom man alltid ser situationen ur de vuxnas perspektiv. Därför vore det bra att ha en äldre, oberoende vuxen person som helhjärtat står på eleverna sida.

Den allra viktigaste förändringen är att minska förekomsten av *sänkningar* och uppmuntra *lyft* i mötet mellan dem som arbetar i skolan (min tolkning av Skolplanen, skolverkets kommentarer och SOU 1997:116). Det skulle kunna diskuteras om inte klassmorfar även officiellt borde ha rollen som en sorts "elevernas advokat". Det faller emellertid utanför ramen för syftet i denna undersökning.

Klassmorfädernas inställning och bemötandet till eleverna är positivt. I klassmorfars handbok står det att: "*Varje kram, varje uppskattande ord, bygger upp barnets självkänsla och tillit till omvärlden.*" Detta slag av mänskligt bemötande borde vara ett självklart inslag i skolans värld. Jag har kunnat konstatera att det inte alls är självklart. I detta fall är nog klassmorfädernas erfarenhet, inställning och människosyn ett föredöme för hur man kan arbeta i skolan och något som kan tas tillvara.

Den vecka då det var tänkt att eleverna själva skulle göra observationer av vad som hände i klassmorfars verksamhet besökte jag inte alls skolan. Då jag återkom och skulle samla in resultatet av elevernas observationer visade det sig att elevernas observationer i klassrummet direkt hade motarbetats av ett par lärare som inte ingick i undersökningsgruppen. Ursprungligen var det tänkt att eleverna skulle kunna observera klassmorfar under hela den tid han deltog i klassens aktiviteter, men detta kunde nu inte genomföras.

En lärare som hindrade att eleverna skulle göra observationer under lektionstid ansåg att observationerna *tog för mycket tid från den vanliga undervisningen*. En annan lärare ansåg observations-schemat som för komplicerat för att eleverna skulle kunna klara av att fylla i det korrekt. Det var ganska uppenbart att dessa lärare hade känt sig hotade i sin roll som pedagoger. I en klass (6X) hade dock insamlandet av observationerna gått alldeles utmärkt. Av allt att döma hade eleverna i den klassen inte alls haft några bekymmer med att fylla i sina observationer på blanketten. Observationsblanketterna var prydligt buntade tillsammans med elevernas egna skriftliga berättelser.

I arbetslivet har vi fackföreningar som tar sig an våra rättigheter och ser till att vi inte blir fel bemötta och att arbetsgivaren lyder lagar och förordningar. Vad jag undrar över är varför det inte finns en fackförening för elever som bevakar deras rättigheter. Nu finns visserligen FN:s barnkonvention och vissa nationella lagar som ska skydda barn från att fara illa. Men så vitt jag vet finns det ingen lag som reglerar hur elevernas arbetsplats i skolan ska utformas så att de får samma rättsskydd som andra på arbetsplatser.

Som tidigare nämnts påpekar Juul och Jensen (2003) att vuxen-barnrelationen ger problem med att överföra erfarenheter därför att den alltid speglar den ojämlikhet mellan barn och vuxna som finns inbyggd i vår kultur. Men vem är det som skall se till att de vuxna respekter-

rar vanliga mänskliga normer och regler gentemot eleverna? Klagomål från elever tas alltför sällan på allvar eftersom man alltid ser situationen ur de vuxnas perspektiv. Därför vore det bra att ha en äldre, oberoende vuxen person som helhjärtat står på eleverna sida. Då skulle knappast eleverna behöva fråga om lov att få gå på toaletten eller att få gå och dricka vatten.

6.3 Fortsatt undersökning i förändringssyfte

En konkret åtgärd som ter sig rimlig för att få bästa möjliga underlag för en fortsatt förändring av villkoren för ungdomarnas studier vid den aktuella skolan, är att göra aktiviteten med observationer av sänkningar och lyft till en permanent återkommande övning. Därigenom finns det rimligen en möjlighet att komma till rätta med mycket av det negativa bemötande som många elever uttrycker att de utsätts för. Om observationerna utökas till att omfatta även hur vuxna bemöter varandra, kanske klimatet även i mer generell mening blir bättre i skolan.

Klassmorfäderna är personer med stor erfarenhet av hur man möter människor i olika situationer. Rimligen är det en lämplig uppgift, som kan infogas i deras befattningsbeskrivning, att leda verksamheten med att synliggöra hur vi gör i umgänget med varandra i skolan. Det borde kunna införas som ett moment i klassmorfarutbildningen, att göra liknande studier som denna även vid andra skolor. I så fall bör det rimligen även kunna leda till bättre förutsättningar för förändringsarbete, något som naturligtvis behövs i alla företag med levande människor.

6.4 Slutord

Då jag själv tänker tillbaka på undersökningen och de funderingar som resultatet har gett upphov till så är det följande fyra punkter som jag ser som viktigast att arbeta med.

- Att betona principen att alla vuxna ska bemöta eleverna med respekt som medmänniskor och att detta ständigt måste hållas aktuellt och diskuteras.
- Att elevernas förmåga att ta ansvar för sin utbildning måste utvecklas ytterligare, De vuxnas förmåga att lyssna på eleverna kan utvecklas. Empowerment kan tillämpas även i skolan.
- Att makten kan delas med alla som arbetar i skolan inklusive eleverna.
- Att den erfarenhet som klassmorfäderna har och den människosyn som de har tillägnat sig under alla sina år i arbetslivet kan tas tillvara.

Vad jag själv har lärt mig av denna undersökning bör ha framgått ovan. Vad du som läsare har fått som behållning av denna redovisning vet jag inte. Jag hoppas emellertid att du fått nya infallsvinklar och nya tankar om skolans värld och om hur man skulle kunna förbättra den för eleverna.

Vidare forskning på detta ämne ter sig som önskvärd eftersom förra regeringen i vårens (2006) budgetförslag föreslagit att medel ska anslås för att gå vidare med projektet Klassmorfar. Det kommer i så fall att utbildas fler klassmorfäder och klassmormödrar runt om i landet. Det kan då också vara skäl att ytterligare undersöka vad de egentligen kan och bör göra i skolan värld, inte minst sett ur elevernas perspektiv.

7 Referenser

Litteratur:

- Antonovsky, A. (1991). *Hälsans mysterium*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Backman, J. (2000). *Rapporter och uppsatser*. Lund: Studentlitteratur.
- Barnett, R. (1999). Learning to work and working to learn. I D. Boud & J. Garrick (Eds.) *Understanding Learning at Work*. London: Routledge.
- Boström, A. (2003a). *Klassmorfar - kostnad eller intäkt*. Rapport till Brottsförebyggande Rådet. Stockholms Universitet.
- Boström, A. (2003b). *Lifelong learning, intergenerational learning, and social capital. From theory to practice*. Institute of International Education. Stockholm University. Edsbruk: Akademitryck.
- Bryman, A. (2002). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber Ekonomi.
- Buber, M. (1962). *Jag och Du*. Stockholm: Bonniers.
- Freire, P. (1972). *Pedagogik för förtryckta*. Stockholm: Gummessons.
- Garpelin, A. (1997). *Lektionen och livet. Ett möte mellan ungdomar som tillsammans bildar en skolklass*. Stockholm: Gotab.
- Hagström, U., Redemo, E. & Larsson, G. (2001). *När självkänslan växer...* . Folkhälsoinstitutet, rapport 2000:19. Ödeshög : Danagårds Grafiska.
- Hartman, J. (1998). *Vetenskapligt tänkande*. Lund: Studentlitteratur.
- Holmberg, C (1987). Om forskning. I Patel, R. & Tebelius, U. (1987). *Grundbok i forskningsmetodik*. Lund: Studentlitteratur.
- Hult, S. & Waad, T. (1999). Känslan av sammanhang går att påverka. I tidningen *Ur-sinnet* nr 3, 1999, sid. 12-14. Stockholm: Sveriges socionomförbund, YFB.
- Illeris, K. (2001). *Lärande i mötet mellan Piaget, Freud och Marx*. Lund: Studentlitteratur.
- Juul, J. & Jensen, H. (2003). *Relationskompetens i pedagogernas värld*. Stockholm: Runa Förlag.
- Karlsson, O. (1999). *Utvärdering – mer än metod. Tankar och synsätt i utvärderingsforskning*. Svenska kommunförbundets skriftserie Åjour nr 3. Stockholm: Kommentus förlag.
- Klassmorfarföreningen. (2004). *Handbok för klassmorfar*. Intern skrift författad av Lenart J/Hans Linke.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, S. (1993). Om kvalitet i kvalitativa studier. *Nordisk pedagogik*, Vol. 13, pp. 194-211. Oslo. ISSN 0901-8050.
- Liljequist, K. (1999). *Skola och samhällsutveckling*. Lund: Studentlitteratur.
- Lundberg, B, & Starrin, B. (2001). *Participatory Research – Tradition, Theory and Practice*. Karlstad: Karlstad University Press.
- Patel, R. & Tebelius, U. (red). (1987). *Grundbok i forskningsmetodik*. Lund: Studentlitteratur.
- SOU 1997:116. *Barnets bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter förverkligas i Sverige*. Stockholm: Barnkommittén.

- Starrin, B. (1997). Empowerment som tankemodell, I Lundberg, B. och Starrin, B. (red) (1997). *Frigörande kraft. Empowerment som modell i skola, omsorg och arbetsliv*. Stockholm: Gothia.
- Starrin, B. (2001). Skammen, självet och den sociala underordningen. I Aronsson, G. & Karlsson, J. Ch. (red.). *Tillitens ansikte*. Lund: Studentlitteratur.
- Suppe, F. (1989). *The semantic conception of theories and scientific realism*. Urbana: University of Illinois Press.

Material hämtat från Internet:

- Liljegren, P-D. (2001). *Salutogena principer för en attraktiv skola*. Inlägg (PDL) den 28 april 2001 på Storumans hemsida: (<http://www.storuman.se/skola/dokument/salut.html>). (hämtad 2004-03-18)
- Schmidt, A. (2000). *Overview of Martin Buber's life and work*. Martin Buber Homepage. (<http://www.buber.de/en/overview.html>) (hämtad 2004-06-12)
- Skolverket. (maj 2004). *Statistik från det nationella uppföljningssystemet*. Hemsida; skolornas rapporterade resultat: (<http://www.skolverket.se/fakta/statistik/skolniva.shtml>). (hämtad 2004-03-22)
- Vetenskapsrådet. (2003). *Etik. Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Antagna av HSFR 1990. Hämtad från Vetenskapsrådets hemsida på Internet, http://www.vetenskapsradet.se/humsam/index.asp?id=24&dok_id=838 (hämtad 2004-04-10)
- Klassmorfarföreningen. (2006). *Klassmorfar för barnen i Sverige*. Klassmorfarföreningens internethemsida (<http://www.klassmorfar.se/klassmorfarsverige134.aspx>), webbredaktör Christina Mattsson (hämtad 2006-10-01).

Bilagor

Bilaga 1: ”Klassmorfars bekännelser”; mail från Klassmorfarföreningen

Den XX maj kom ett brev som klart tyder på att en förändringsprocess av önskat slag har kommit igång på allvar:

Hej Mirja, vi på Klassmorfar har haft ett långt samtal med Gustav igår där han fick prata ur sig allt som han hade inombords.

Vad som kom fram som hans nuvarande största problem är att han inte får några egna raster på hela dagen alla rycker i honom och han är för snäll för att säga ifrån. Där ligger nog hans största problem tror jag, men det gäller nog Helge också.

Vi har nu bestämt så här: Klassmorfäderna pratar ihop sig om de problem de har med raster. De tar sedan kontakt med oss och vi går igenom det hela.

Vi tar sedan kontakt med skolan och kräver att varje Klassmorfar skall få ett schema där det ingår tid för egna raster. Vi skulle också kräva att de fick en gemensam timme i veckan där de kunde träffas och diskutera sin arbetssituation.

Gustav ville inte att vi skulle bråka om detta för vårterminen, så det nya skulle gälla från höstterminen.

Men som sagt det gäller ju att varje klassmorfar kräver sin rätt och inte accepterar att lärarna kör med dom. Visserligen så går lärarna också på knäna men det kan inte klassmorfar lösa genom att avstå sina raster.

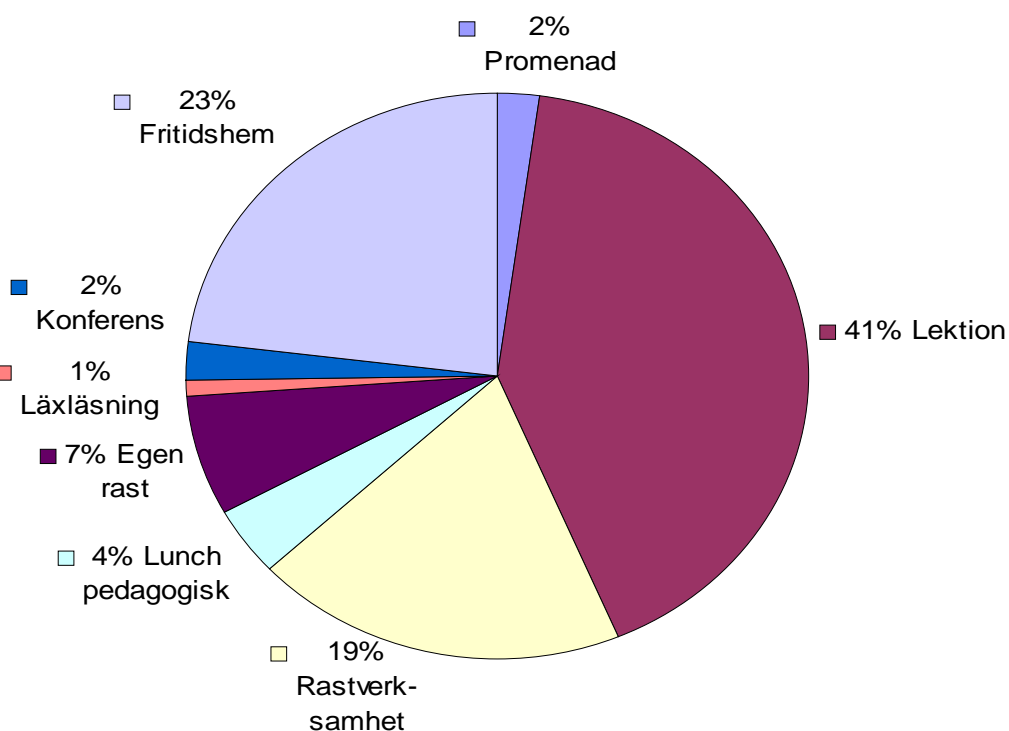
Hälsningar Farbror Joakim

Bilaga 2: Klassmorfar Helges schema

Enligt klassmorfar Helges egen sammanställning fördelar sig hans tid under arbetsveckan enligt följande:

		Klassmorfaraktivitet						
		i minuter						
	måndag	tisdag	onsdag	torsdag	fredag	Totalt	Aktivitet	%
Promenad	20		20		20	60	Promenad	2
Lektion	215	240	240	210	150	1055	Lektion	41
Rastverksamhet	90	100	90	100	110	490	Rastverksamhet	19
Lunch pedagogisk	20	20	20	20	20	100	Lunch pedagogisk	4
Egen rast	60	30	30	30	30	180	Egen rast	7
Läxläsning				20		20	Läxläsning	1
Konferens			60			60	Konferens	2
Fritidshem	105	120	50	130	180	585	Fritidshem	23
Summa	510	510	510	510	510	2550		100

Klassmorfaraktivitet i %

Bilaga 3: Observationsschema

Mall för egna observationer av klassmorfars arbetssituation

	Bra 😊	Mindre bra ☹️
Observation av klassmorfars kontakter med elev	_____	_____
	_____	_____
	_____	_____

	Bra 😊	Mindre bra ☹️
Observation av elevkontakter med klassmorfar	_____	_____
	_____	_____
	_____	_____

	Bra 😊	Mindre bra ☹️
Observation av lärarens kontakter med elev	_____	_____
	_____	_____
	_____	_____

	Bra 😊	Mindre bra ☹️
Observation av elevkontakter med lärare	_____	_____
	_____	_____
	_____	_____

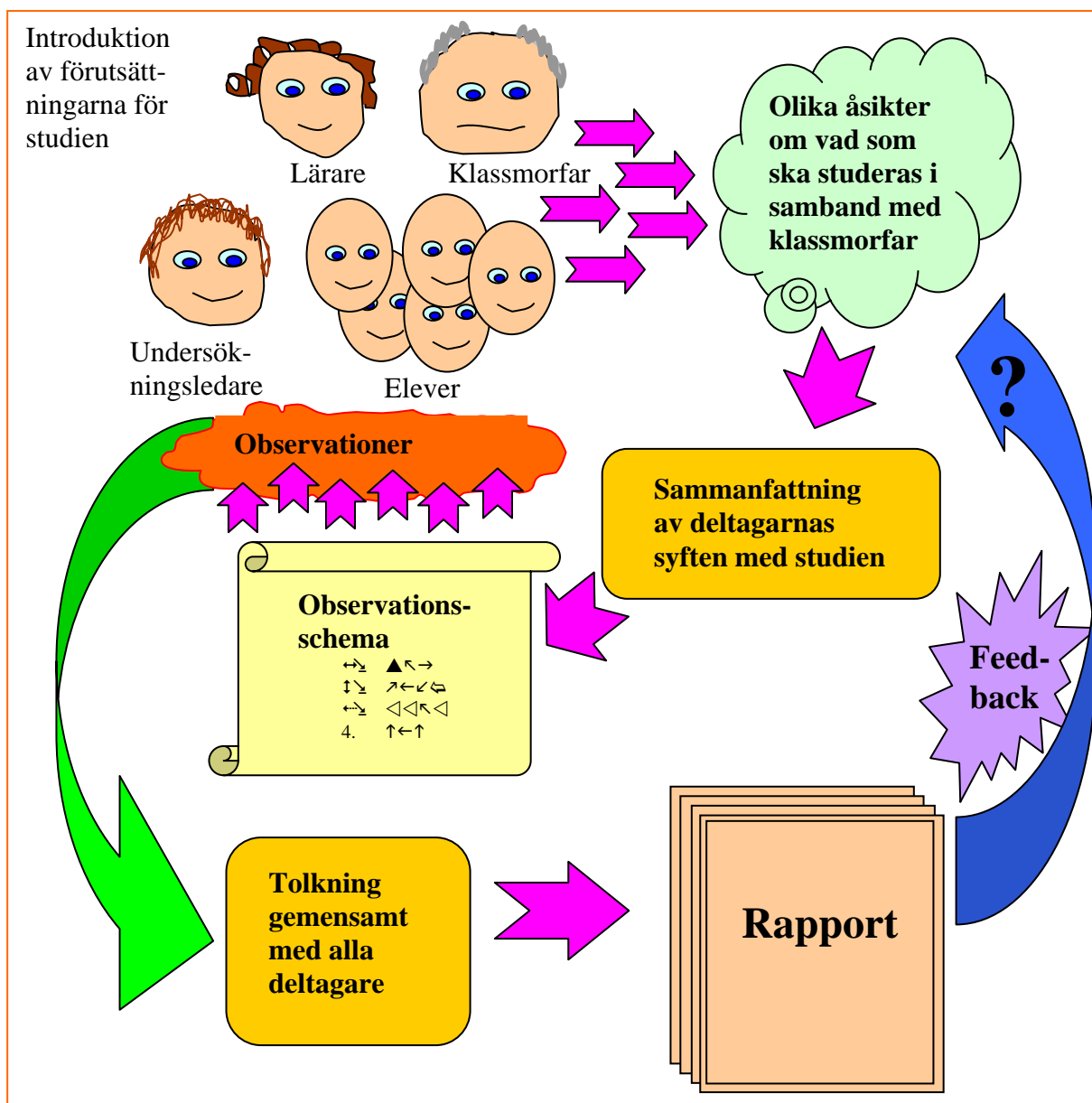
Övriga noteringar 🎯

Bilaga 4: PM inför möte med undersökningsgruppen den XX maj 2004

Vid det första mötet med gruppen den YY april 2004 diskuterades följande:

- **Värdegrund** diskuterades i termer av att det handlade om att "låta eleverna lära sig" i stället för att "lära eleverna" och detta nämndes som kanske det allra viktigaste att studera även om det är svårt rent praktiskt.
- Ett konkret förslag till observation var hur klassmorfar och lärare fungerar under rasterna och **speciellt hur klassmorfar bemöts av respektive bemöter elever och lärare.**

Hur vi har gjort

Den valda metoden har karaktär av aktionsforskning vilket är det mest naturliga då kunskapen ska användas som underlag för en förändring av verksamheten. Jag har tillsammans med personer som arbetar i klassmorfarprojektet genomfört en deltagarorienterad forskning av hur

klassmorfar bemöter elever och lärare respektive hur han själv blir bemött. Observationerna har sedan kompletterats med information från deltagarna samt kommentarer till studiens resultat och konsekvenser.

Vad vi har kommit fram till

Hittills består observationsmaterialet av 16 personliga berättelser av elever i år 4-6 samt 11 protokoll över deltagande observationer utförda av elever med hjälp av ett enkelt observationsschema. Dessutom har båda klassmorfäderna gett egna skriftliga kommentarer till sin verksamhet, vilket på ett bra sätt kompletterar minnesanteckningarna från mitt eget personliga deltagande i klassmorfars vardag. Vad jag saknar är lärarnas syn på klassmorfars roll i skolan och det bemötande han får. Ingen av lärarna har fyllt i observationschemat eller kommenterat klassmorfars roll och hans arbete. Det senare är i sig en observation som gruppen bör ta ställning till och försöka tolka innebörden av.

Jag gör spontant den reflektionen över observationsmaterialet, att det framför allt belyser en grundläggande skillnad i sättet att behandla eleverna, vilket tycks bottna i olika människosyn och olika syn på skolans funktion. Lärarkåren tycks här vara uppdelad i två läger, där ena lägret vill lära eleverna hur de ska göra för att vara bra elever medan det andra lägret ser eleverna som människor med känslor, egen vilja och fullt kapabla att veta sitt eget bästa.

Jag har dessutom en mycket obehaglig känsla av att det läger som vill styra och leda eleverna egentligen bara riskerar att skada deras självkänsla och därmed faktiskt kan medverka till att deras skolgång spolieras. Samtidigt gläder det mig att klassmorfädernas inställning till eleverna tydligt visar att de ingår i det läger som värnar om respekten för alla individer och självklart för eleverna.

En personlig reflektion från min sida är också att skolan som organisation verkar lida av en slags byråkratisk förlamning som effektivt hindrar varje konstruktiv diskussion om vad som behöver förändras. Det diskussionerna i praktiken främst handlar om är resursbrist och administrativa formella hinder medan den borde handla om att ta fram de argument som behövs som underlag för en diskussion med politiker och andra beslutsfattare om nödvändiga åtgärder för att uppnå målet med verksamheten.

Vad som behöver göras ytterligare

Det återstår att formulera hur de konkreta önskvärda förändringarna ser ut för att effektivt kunna ändra på uppenbara missförhållanden och förstärka det som redan nu är bra i verksamheten. Det återstår också att göra den gemensamma tolkningen av resultatet så att vi blir säkra på att vi har fått just det resultat som vi behöver för att processen ska kunna fortsätta.

Bilaga 5: Brev från klassmorfarföreningen om kommande förändringar

Hej Mirja, på grund av Helges alla problem med de i hans grupp ingående lärarna (2 st), så tänkte vi på klassmorfar gruppen skriva en händelserapport för att försöka få till stånd en förändring. Vi håller på och försöker få kontakt med Helge och gå igenom och samställa alla hans åsikter om den tid han varit där (...borttaget...). Men eftersom detta problem har funnits länge utan att skolan har lyckats åtgärda detta och om det framöver blir aktuellt att placera en ny Klassmorfar där så kommer vi att ställa krav på förändring. Jag har pratat med Gustav och bett honom, som anställd, att tillsammans med hans grupp kräva förändring.

Jag skulle vilja att du försöker sammanställa dina intryck som du fick under de dagar som du var med Helge. Jag skulle vilja använda dina intryck i den rapport som vi överlämnar till skolan tillsammans med de som Helge har.

Hälsningar Farbror Joakim

Klassmorfar Ankeborg

Här lämnade jag en personligt hållen redogörelse av mina observationer tillsammans med Helge.

Hej och tack för din information, jag skall sätta ihop ett dokument med sammanställda uppgifter för den tid Helge har varit på "farmen". Problemet just nu är att få kontakt med Helge för en intervju och genomgång, men jag har tagit hjälp av Gustav som har kontakt med honom.

Jag skall på intervju med 3:dje tilltänkta klassmorfadern på tisdag nästa vecka och tänker då fråga rektorn Farmor Anka om hon tänker placera någon ny på "farmen"?

Hälsningar Farbror Joakim Ankeborgs klassmorfarförening

Bilaga 6: Skolplan för kommun X

Skolplanen är det dokument där X:s kommunfullmäktige beslutar om de lokala långsiktiga målen för offentligt drivna förskolor och skolor i kommunen.

VISION

Barn och elever i X ska erbjudas en stimulerande och lärande uppväxt i förskola och skola. Tolerans och medkänsla, eget inflytande och ansvar löper som en röd tråd i utvecklingen. Förskolan och skolan ska ge barn och elever lust till livet, kunskaper och färdigheter samt främja deras nyfikenhet, självkänsla och skaparkraft.

INLEDNING

Skolplanen för X kommun innehåller den politiska ledningens uppdrag till och mål för förskola och skola. Med förskola avses förskoleverksamhet för barn 1 – 5 år. Med skola avses förskoleklass, skolbarnsomsorg, grundskola, särskola och gymnasieskola.

Skolplanen bygger på de nationella målen för förskola och skola. Den ingår som en del i kommunens samlade strategiska styrdokument. De politiska utgångspunkterna anger den politiska viljan för förskolans och skolans arbetssätt under planperioden. Målen beskriver önskat tillstånd vid planperiodens slut. Avsikten är att åstadkomma en inriktning av förskolans och skolans verksamhet mot gemensamma mål och bedömningsgrunder.

Målen i skolplanen är allmänt hållna och förutsätter lokal uttolkning. Varje förskole- och skolenhet ska utarbeta en lokal arbetsplan. Den ska utformas med hänsyn till de förhållanden som råder på den egna förskolan eller skolan. Skolplanens utgångspunkter och mål ska beaktas.

Skolplanen vänder sig till alla som berörs av verksamheten i förskola och skola.

OMVÄRLDSPÅVERKAN.

Barn och unga i X lever i ett samhälle under förändring. Förskolans och skolans kvalitet är av avgörande betydelse i arbetet med att möta förändringar och skapa tillväxt och framtidstro i kommunen.

All personal måste ständigt uppmärksamma följder av omvärldens påverkan och ha ett positivt förhållningssätt till utveckling och förändringsarbete. Arbetet ska präglas av öppenhet i analys och långsiktiga strategier.

POLITISKA UTGÅNGSPUNKTER

Verksamhetsperspektiv

Lärande, fostran och omsorg.

Kunskap är den viktigaste faktorn för såväl den enskilde individens som samhällets värdeskapande och utveckling. Förskola och skola ska sträva efter att ge alla barn och unga likvärdig och gemensam kunskaps- och värdebas. Skillnader i förutsättningar, beroende av strukturella eller individuella faktorer, ska så långt möjligt kompenseras. En diskussion om vad som krävs för varje barns och elevs förutsättningar att arbeta och utvecklas i egen takt och efter egen förmåga hålls levande på varje enhet. Otillåten frånvaro ska inte accepteras. Lärandet ska präglas av en helhetssyn på barnet och dess utveckling, från förskola till gymnasieskola. Mobbning, kränkande behandling och främlingsfientlighet ska inte accepteras och ska aktivt

motverkas. Etiska frågor ska återkommande tas upp.

Valfrihet.

Förskola och skola ska utveckla ett varierat utbud av pedagogik, arbetsformer, profiler och inriktningar. Strävan ska vara att ge barn och elever samt deras föräldrar möjlighet att välja förskola eller skola, eller utbildning inom gymnasieskolan.

Samverkan.

Förskola och skola är en del av samhället. Strävan ska vara att förskolan och skolan, med barnets och elevernas bästa för ögonen, utvecklar samverkan och arbetsformer. Det ska ske såväl inom den egna verksamheten som med kommunen och samhället i övrigt. Kompetens och kunnande i verksamheter utanför den egna ska tas tillvara, för att ge influenser och stimulans till utveckling och förändring.

Mångfald.

Den växande rörligheten över gränser och samtida utveckling av informationsteknik bidrar till en etnisk och kulturell mångfald i förskola och skola. De möjligheter det ger att skapa förståelse och respekt för varje människa, oavsett bakgrund och intresse, ska tas tillvara. Flickors och pojkars behov ska uppmärksammas, för att ge möjlighet till en jämställd och trygg könsidentitet. Verksamheten ska anpassas till och vara tillgänglig för alla barn och elever, oavsett förutsättningar.

Barn- elev- och föräldraperspektiv.

Öppenhet, information och dialog.

Förskola och skola ska vara öppen och förändringsbenägen, med ett demokratiskt förhållningssätt i mötet med människor. Alla barn och elever ska kunna påverka och ta ansvar för sin egen arbetssituation och sitt eget lärande. Strävan ska vara att få fler barn och elever, samt deras föräldrar, att delta i diskussioner och beslut. Dialogen ska präglas av ömsesidig respekt för de olika rollerna och uppgifterna.

Dialogen mellan förskola/skola och föräldrar ska underlättas med hjälp av ett väl utvecklat IT-stöd. Förskolans och skolans resultat ska redovisas och analyseras i dialog med såväl barn och elever som deras föräldrar.

Förskolans och skolans lokaler ska så långt möjligt kunna användas som mötesplats för de boende i förskolans/skolans närområde.

Miljöperspektiv.

Barns och ungas hälsa.

Lärande och hälsa påverkas av samma faktorer: trygghet, trivsel, upplevelse av sammanhang och helhet, samhörighet, delaktighet, inflytande och självkänsla. Hälsa och välbefinnande skapar förutsättningar för lärande. En god lärandemiljö främjar hälsa. Strävan ska vara att det pedagogiska arbetet bedrivs utifrån detta orsakssamband. Goda levnadsvanor och fysisk aktivitet ska uppmuntras och göras möjliga.

Miljö och hållbar utveckling.

Frågor om miljö, miljöpåverkan och dess effekter för en hållbar utveckling ska på ett naturligt sätt föras in i det dagliga arbetet.

Ekonomi- och resursperspektiv.

Finansiering.

Skolplanen behandlar inte de ekonomiska förutsättningarna för genomförande. De diskuteras

årligen i budgetarbetet och fastställs av kommunfullmäktige i den strategiska planen. I budgetarbetet ska ökad personaltäthet prioriteras före investeringar i lokaler.

MÅL.

Skolplanens mål uttrycker det önskvärda tillståndet inom förskolans och skolans verksamhet vid planperiodens slut. Målen är allmänt hållna. De aktualiseras och konkretiseras i nämndens årligen återkommande verksamhetsplan, samt i förskolornas och skolornas årliga arbetsplaner.

Andelen elever som lämnar grundskolan med kunskaper som ger behörighet till gymnasiestudier ska ha ökat varje år, på varje enhet. Vid slutet av läsåret 2006/2007 ska det genomsnittliga meritvärdet för elevernas avgångsbetyg motsvara genomsnittet för riket.

Andelen av gymnasieskolans avgångselever som får grundläggande behörighet för högskolan ska ha ökat varje år. Vid läsårets slut 2006/2007 ska genomsnittliga betygspoängen i elevernas avgångsbetyg ha ökat från år till år.

För att ge bra grund för anställning efter avslutade studier ska eleverna i gymnasieskolan ha ökad möjlighet att prioritera undervisning för yrkeskunnande, vid sidan av grundläggande studier i matematik, svenska och engelska.

Alla utvecklingssamtal i förskola och skola ska systematiskt redovisa för varje barn, elev och förälder hur barnet/eleven förhåller sig till uppsatta utvecklingsmål och vads om krävs för att nå dem.

Ett samarbete inom kommunen och med samhället i övrigt ska ha utvecklats, för att främja barnens och de ungas individuella behov för att nå de egna utvecklingsmålen.

Språklig och kulturell mångfald ska ses som en tillgång i förskola och skola. Det ska märkas i den dagliga verksamheten.

Varje barn, elev och förälder ska få god information och ha reell möjlighet till delaktighet, inflytande och eget ansvar.

Alla i förskolan och skolan ska vistas i en trygg och säker miljö, som främjar lärande och hälsa.

ÅTGÄRDER FÖR ATT NÅ MÅLEN.

Ansvar för åtgärder för att nå målen vilar ytterst på förvaltningscheferna för Torshälla Stads förvaltning respektive barn- och utbildningsförvaltningen, i samverkan med berörd skolchef eller gymnasiechef. Alla verksamhetschefer har ansvar för att konkretisera mål och genomföra åtgärder för måluppfyllelse.

UPPFÖLJNING OCH UTVÄRDERING.

Uppdrag och mål i skolplanen följs upp årligen genom analys och bedömning i kvalitetsredovisningar. Under planperiodens sista år ska skolplanen i helhet utvärderas.